МИНИСТЕРСТВО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования
«Казанский государственный аграрный университет»

Институт экономики
Кафедра философии и права

Учебно-методическое пособие по дисциплине

«Татарский язык и культура речи»

Казань, 2017

УДК 809.432.1(075)
ББК 81.2.Тат я7-Б-26

Авторы-составители: к.филол.н., доцент **Барсукова Р.С.,** д.филол.н., профессор **Шарыпова Н.Х.,** к.филол.н., доцент **Габдулхакова И.М.**

Учебно-методическое пособие «Татарский язык и культура речи» предназначено для иноязычных студентов очной и заочной форм обучения по всем направлениям Казанского государственного аграрного университета, 2017. – 52 с.

Рецензенты:

к.филол.н., доцент кафедры татарского языка и литературы Института развития образования РТ Р.Ф. Фаттахова;

к.филол.н., доцент каф. философии и права Э.Ф. Заббарова.

Учебное пособие «Татарский язык и культура речи» обсуждено и рекомендовано к печати на заседании кафедры философии и права Казанского ГАУ протокол № 07 от 07.03.2017 г.

Рассмотрено, одобрено и рекомендовано в печать на заседании методической комиссии Института экономики Казанского ГАУ № 08 от 27.03. 2017 г.

© Барсукова Р.С., Шарыпова Н.Х., Габдулхакова И.М., 2017.
© Казанский государственный аграрный университет, 2017.

ВВЕДЕНИЕ

Учебное пособие предназначено для проведения практических, индивидуальных занятий и организации самостоятельной работы иноязычных студентов по дисциплине «Татарский язык и культура речи»(для начинающих групп). Рекомендуется для студентов очного и заочного форм обучения по всем направлениям.

Целью курса является формирование способности к коммуникации в устной и письменной формах на татарском языкке для решения задач межличностного и межкультурного взаимодействия (ОК-5, в соответствии с ФГОС ВО).

Учебное пособие состоит из 12 основных тем, каждая из которых включает в себя грамматический и лексический минимум, серию упражнений на развитие монологической и диалогической речи. К учебнику прилагаются тексты для чтения и обсуждения, касающиеся истории Казанского государственного аграрного университета, в частности, и нашей республики в целом.

Содержание

Тема 1. Приветствие. Прощание………………………………………5
Татарский алфавит.
Категория числа имени существительного.
Отрицательная частица *түгел.*
Тема 2. Благодарность. Извинение……………………………………6
Личные местоимения.
Спряжение глагола настоящего времени.
Вопросительная частица -мы, -ме.
Тема 3. Возраст…………………………………………………………..7
Вопросительное местоимение кайдан? (откуда?)
Количественные числительные.
Тема 4. Знакомство……………………………………………………9
Вопросительные местоимения кайда? (где?), кая? (куда?)
Порядковые числительные.
Тема 5. Семья. Родство………………………………………..………10
Категория принадлежности.
Притяжательные местоимения.
Тема 6. Квартира…………………………………………...………13
Категория падежа.
Склонение существительных с аффиксом принадлежности.
Тема 7. Погода. Климат……………………………………………..16
Качественные и относительные прилагательные.
Степени сравнения прилагательных.
Тема 8. Город…………………………………………………………..19
Наречие. Разряды наречий.
Тема 9. В магазине ……………………………………………………24
Местоимение. Разряды местоимений.
Тема 10. Работа. Профессия……………………..……………..28
Прошедшее определённое время глагола.
Будущее определённое время глагола.
Тема 11. Экономика и экономическое сотрудничество………..…33
Послелоги и послеложные слова.
Тема 12. Контракты. Банки и кредиты. Торговля ………………...40
Союзы.
Список использованной литературы…………………………….…44

Приложение……………………………..…………………….45

1. Исәнләшү - Приветствие

Исәнме(сез)!	Здравствуй(те)!
Саумы(сыз)!	Здравствуй(те)!
Хәерле иртә!	Доброе утро!
Хәерле көн!	Добрый день!
Хәерле кич!	Добрый вечер!
Хәлләрегез ничек?	Как у вас дела?
Рәхмәт, бик яхшы.	Спасибо, очень хорошо.

Саубуллашу - Прощание

Сау булыгыз! Исән булыгыз!	До свидания!
Хушыгыз!	Прощайте!
Очрашырбыз!	Увидимся!
Тыныч йокы!	Спокойной ночи!
Хәерле юл!	Счастливого пути!
Иртәгәгә кадәр.	До завтра.

Татарский алфавит

Аа	**Зз**	**Пп**	**Чч**	**Яя**
Бб	**Ии**	**Рр**	**Шш**	**Әә**
Вв	**Йй**	**Сс**	**Щщ**	**Өө**
Гг	**Кк**	**Тт**	**ъ**	**Үү**
Дд	**Лл**	**Уу**	**Ыы**	**Җҗ**
Ее	**Мм**	**Фф**	**ь**	**ң**
Ёё	**Нн**	**Хх**	**Ээ**	**Һһ**
Жж	**Оо**	**Цц**	**Юю**	

Категория числа имени существительного

Категория числа в татарском языке представлена двумя формами: единственного и множественного числа. Единственное число не имеет грамматических показателей: *иртә (утро), көн (день), кич (вечер), дус (друг), кунак (гость), хәл (состояние), эш (работа), юл (дорога), уңыш (успех), урам (улица), урман (лес).* Множественное число выражается аффиксами *-лар, -ләр, -нар, -нәр: әниләр – мамы, урындыклар – стулья, урамнар – улицы.*

Частица *түгел*

Отрицательная частица ***түгел*** присоединяется ко всем словам, кроме глаголов. Русский эквивалент данной частицы — союз ***не***. Примеры: *иртә түгел (не утро), дус түгел (не друг), ак түгел (не белый), күп түгел (не много), бер түгел (не один), ул түгел (не он).*

Как видно из примеров, частица *түгел* в отличии от союза *не* употребляется после зависимого слова.

ЗАДАНИЯ

1. Образуйте форму множественного числа существительных и переведите:

а) дус, кунак, туган, уңыш, юл, җыр, яңгыр, авыл.

б) хәл, кәеф, эш, бүләк, иртә, кич, шәһәр, җир.

в) таң, урман, урам, мәйдан, фән, көн, төн, бәйрәм.

2. Переведите.

Не друг, не гость, не родственник, не успех, не время, не песня, не деревня, не новый, не большой, не рад, не идёт, не сегодня, не ты.

2. Рәхмәт сүзе. Гафу үтенү - Благодарность. Извинение

Рәхмәт.	Спасибо.
Сезгә бик зур рәхмәт.	Вам большое спасибо.
Зинһар өчен, гафу итегез.	Пожалуйста, извините.
Бик кызганыч.	Очень жаль.
Кичерегез.	Простите.

Личные местоимения

мин — я	без — мы
син — ты	сез — вы
ул — он(а,о)	алар — они

Спряжение глаголов настоящего времени

лицо	*един. число*	*множ. число*
I	мин бар-а - *м*, кил-ә - *м*	без бар-а - *быз* кил-ә - *без*
II	син бар-а - *сың* кил-ә - *сең*	сез бар-а - *сыз* кил-ә - *сез*
III	ул бар-а - Ø кил-ә - Ø	алар бар-а - *лар* кил-ә - *ләр*

В татарском языке в конце вопросительных предложений без вопросительного местоимения употребляется частица ***-мы, -ме,*** например*: синме? (ты?), бүгенме? (сегодня?), Син Азатмы? (Ты Азат?), беләсеңме? (знаешь?), Син шатмы? (Ты рад?), Ул барамы? (Он идет?).*

ЗАДАНИЯ

1. Переведите глаголы настоящего времени с помощью словаря и проспрягайте:

а) бара, очраша, оныта, кайта, уйлый, комачаулый, борчый;

б) күрә, ишетә, күрешә, бүлдерә, кичерә;

в) соңга кала, гафу итә, тәрҗемә итә, ярдәм итә.

2. С помощью вопросительной частицы –мы, -ме образуйте вопросительные предложения. Переведите.

Хәлләрегез яхшы. Саулыгыгыз начар түгел. Кәефегез яхшы. Эшләрегез яхшы бара. Туганнарыгыз исән-саулар. Иртәгә күрешербез. Син соңга каласың. Ул башкача уйлый. Без комачаулыйбыз. Сез беләсез. Алар әйтәләр. Ул кабул итә. Сез чакырасыз.

3. Яшь - Возраст

яшь	лет, возраст
тиздән	скоро
тула	исполняется
яшьтәш	ровесник
ту-у	родиться
Сезгә ничә яшь?	Вам сколько лет?
Миңа 20 (егерме) яшь.	Мне 20 лет.
Сез ничәнче елда тугансыз?	Вы в каком году родились?
Мин 1992 нче (бер мең тугыз йөз туксан икенче) елда туганмым.	Я родился в 1992 году.

Вопросительное местоимение кайдан? (откуда?)

Когда отвечаем на вопрос **кайдан? (откуда?),** к существительному прибавляем аффикс ***–дан, -дән, -тан, -тән, -нан, -нән.***

-Дан, -дән присоединяется после гласных и звонких согласных: *авыл-дан (из деревни), шәһәр-дән (из города), Уфа-дан (из Уфы), Чиләбе-дән (из Чилябинска).*

-Тан, -тән присоединяется после глухих согласных: *йорт-тан (из дома), эш-тән (с работы), Ташкент-тан (из Ташкента).*

-Нан, -нән присоединяется после носовых, т.е. после м, н, ң: *урам-нан (с улицы), урман-нан (из леса), Казан-нан (из Казани).*

Количественные числительные

			0 – ноль
1000 — (бер) мең	100 — (бер) йөз	10 — ун	1 — бер
2000 — ике мең	200 — ике йөз	20 — егерме	2 — ике
3000 — өч мең	300 — өч йөз	30 — утыз	3 — өч
4000 — дүрт мең	400 — дүрт йөз	40 — кырык	4 — дүрт
5000 — биш мең	500 — биш йөз	50 — илле	5 — биш
6000 — алты мең	600 — алты йөз	60 — алтмыш	6 — алты
7000 — җиде мең	700 — җиде йөз	70 — җитмеш	7 — җиде
8000 — сигез мең	800 — сигез йөз	80 — сиксән	8 — сигез
9000 — тугыз мең	900 — тугыз йөз	90 — туксан	9 — тугыз

ЗАДАНИЯ

1. Скажите, кто откуда:

1) Айрат — Татарстан… .

2) Азат — Россия… .

3) Айнур — Казахстан… .

4) Рәшит — Себер… .

5) Газинур — Англия … .

6) Фәрит — Америка… .

2. Задайте вопрос и ответьте на вопросы. Следуйте образцу:

1) Айрат Казахстаннанмы? Юк, ул Казахстаннан түгел, ул Татарстаннан.

2) Азат//Финляндия//Россия.

3) Айнур//Россия//Казахстан.

4) Рәшит//Англия//Себер.

5) Газинур//Америка//Англия.

6) Фәрит//Себер//Америка.

3. Прочитайте и напишите телефонные номера цифрами:

1) биш йөз алтмыш ике — җитмеш җиде — туксан алты

2) биш йөз илле алты — сиксән — утыз сигез

3) биш йөз туксан өч — ноль дүрт — унбиш

4) ике йөз утыз сигез — кырык дүрт — сиксән тугыз

5) ике йөз кырык биш — унтугыз — сиксән алты

6) номер своего телефона

4. Напишите словами телефонные номера:

1) 236-78-54	4) 273-37- 95
2) 236-64-61	5) 219-62- 37
3) 567-46-24	6) 257- 82-14

5. Напишите числа цифрами.

1) йөз унике	5) алты мең тугыз
2) ике йөз алтмыш тугыз	6) унсигез мең сиксән бер
3) өч мең йөз сиксән җиде	7) биш мең биш йөз утыз өч
4) мең дүрт йөз алтмыш сигез	8) ике йөз мең дүрт йөз туксан

6. Напишите числа словами.

25, 758, 2898, 3956, 14208, 13428, 54601, 763421, 956329, 3460216, 8562000, 67301358, 780003260

4. Танышу - Знакомство

танышу	знакомство
таныш	знакомый(ая), знаком(а)
танышлар	знакомые
таныш(ыгыз)	познакомься(тесь)
таныш булыгыз	будьте знакомы
танышырга мөмкинме?	можно познакомиться?
исем	имя
фамилия	фамилия
әтинең исеме	отчество
милләт	национальность
кияүдә	замужем
кияүдә түгел	не замужем
өйләнгән	женат(ый)
өйләнмәгән	не женат(ый)
әти-әни	родители
балалар	дети
ир	муж
хатын	жена
туган(нар)	родственник(и)

Вопросительные местоимения кайда? (где?), кая? (куда?)

Когда отвечаем на вопрос ***кайда? (где?)***, к существительному прибавляем аффикс ***–да, -дә, -та, -тә***.

-Да, -дә присоединяется после гласных и звонких согласных: *авыл-да (в деревне), шәһәр-дә (в городе), Уфа-да (в Уфе), Чиләбе-дә (в Чилябинске).*

-Та, -тә присоединяется после глухих согласных: *йорт-та (в доме), эш-тә (на работе), Ташкент-та (в Ташкенте).*

Когда отвечаем на вопрос ***кая? (куда?)***, к существительному прибавляем аффикс *–га, -гә, -ка, -кә*.

-Га, -гә присоединяется после гласных и звонких согласных: *авыл-га (в деревню), шәһәр-гә (в город), Уфа-га (в Уфу), Чиләбе-гә (в Чилябинск).*

-Ка, -кә присоединяется после глухих согласных: *йорт-ка (домой), эш-кә (на работу), Ташкент-ка (в Ташкент).*

Порядковые числительные

Порядковые числительные образуются от количественных присоединением аффиксов ***–нчы, -нче, -ынчы, -енче***. Примеры: *бер-енче (первый), ике-нче (второй), өч-енче (третий), уналты-нчы (шестнадцатый), егерме бер-енче (двадцать первый), утыз биш-енче (трицать пятый), бер йөз*

кырык җиде-нче (сто сорок седьмой), ике мең сиксән тугыз-ынчы (две тысячи восемдесять девятый). Отвечают на вопрос ***ничәнче***?

ЗАДАНИЯ

1. Скажите, кто где живет:

1) Айрат Татарстанда, Казанда яши.
2) Азат Россия…, Мәскәү… .
3) Айнур Казахстан…, Алма-Ата… .
4) Рәшит Себер…, Төмән… .
5) Газинур Англия…, Лондон… .
6) Фәрит Америка…, Вашингтон… .

2. Задайте вопрос и ответьте на него. Следуйте модели:

1) Алсу кая китте? Алсу Франциягә, Парижга китте.
2) Алинә//Италия//Рим.
3) Айсылу//Үзбәкстан//Ташкент.
4) Гөлия//Әрмәнстан//Ереван.
5) Диләрә//Украина//Киев.
6) Динә//Башкортстан//Уфа.

3. Назовите числа. Образуйте порядковые числительные.

5, 21, 34, 78, 120, 485, 856, 4006, 34670, 659020, 564793, 5701758, 3852690, 125964900, 768535064.

4. По данному плану расскажите автобиографию:

1. Исемегез, фамилиягез, әтиегезнең исеме.
2. Туган елыгыз.
3. Туган урыныгыз.
4. Белемегез.
5. Кайда укыйсыз/эшлисез.
6. Кайда яшисез.
7. Гаиләгездә кемнәр бар.

5. Гаилә. Туганлык - Семья. Родство

гаилә	семья
гаиләле	семейный
гаиләсез	без семьи, холостяк
туган	родственник
әти	папа
әни	мама
әби	бабушка
бабай	дедушка

бала	ребенок
эне	братишка
сеңел	сестренка
апа	сестра, тетя
абый	брат, дядя
килен	невестка, сноха
кияү	жених, зять
хатын	жена, женщина
ир	муж, мужчина
ул	сын
кыз	дочь, девочка
буйдак	холостяк

Категория принадлежности

Число	***Лицо***	***Аффиксы***					
		после гласных		***после согласных***		***после звуков [и], [й]***	
един.	I *(минем)*	*-м*	*балам, бүлмәм*	*-ым, -ем*	*кызым, киленем*	*-ым, -ем*	*абыем, әбием*
	II *(синең)*	*-ң*	*балаң, бүлмәң*	*-ың, -ең*	*кызың, килененң*	*-ың, -ең*	*абыең, әбиең*
	III *(аның)*	*-сы, -се*	*баласы, бүлмәсе*	*-ы, -е*	*кызы, килене*	*-сы, -се*	*абыйсы, әбисе*
множ.	I *(безнең)*	*-быз, -без*	*балабыз, бүлмәбез*	*-ыбыз, -ебез*	*кызыбыз, киленебез*	*-ыбыз, -ебез*	*абыебыз, әбиебез*
	II*(сезнең)*	*-гыз, -гез*	*балагыз, бүлмәгез*	*-ыгыз, -егез*	*кызыгыз, киленегез*	*-ыгыз, -егез*	*абыегыз, әбиегез*
	III *(аларның)*	*-сы, -се, -лары -ләре*	*баласы, бүлмәсе балалары, бүлмәләре*	*-ы, -е, -лары, -ләре -нары, -нәре*	*кызы, килене кызлары, киленнәре*	*-сы, -се, -лары, -ләре*	*абыйсы, әбисе абыйлары, әбиләре*

Притяжательные местоимения

минеке — мой	*безнеке* — наш
синеке — твой	*сезнеке* — ваш
аныкы — его, ее	*аларныкы* — их

Примеры употребления притяжательных местоимений: *Бу фатир минеке (Это квартира моя),* но: *Бу минем фатирым (Это моя квартира); Бу йорт синеке (Этот дом твой),* но: *Бу синең йортың (Это твой дом); Бу өй аныкы (Этот дом его),* но: *Бу аның өе (Это его дом); Теге бүлмә безнеке (Та комната*

наша), но: *Тегесе безнең бүлмәбез (Та — наша комната); Теге җиһаз сезнеке (Та мебель ваша),* но: *Тегесе сезнең җиһазыгыз (Та ваша мебель); Теге урам аларныкы (Та их улица),* но: *Тегесе аларның урамы (Та их улица).*

ЗАДАНИЯ

1. Проспрягайте слова в лице и числе.

Гаилә, туган, таныш, исем, фамилия, милләт, әти-әни, бала, ир, хатын.

2. Переведите.

Гаиләм, туганың, әтисе, әбиебез, бабагыз, балалары, энегез, сеңлесе, апам, абыйлары, киленегез, киявебез, хатының, ире, уллары, кызыбыз.

3. Переведите.

Мой дом, ваша деревня, их город, твоя семья, ваш знакомый, его национальность, наши родственники, его родители, мой муж, твоя жена, ваш сын, его дядя, их отец, ваша бабушка, твое имя, твой младший брат, его младшая сестра, их дедушка, мой старший брат, ваша старшая сестра, моя тетя.

4. Переведите слова с помощью словаря. Составьте предложения по образцу.

Тарак. Тараклар. Бу минем тарак. Бу тарак минеке. Бу тарак минеке түгел. Бу синең таракмы? Ә синең тарагың кайда?

Бүләк, бүлмә, йорт, фатир, урам, җир.

5. Прочитайте текст и переведите. Назовите существительные с аффиксами принадлежности, определите их лицо и число.

Минем гаиләм

Минем гаиләмдә дүрт кеше: әти, әни, апам һәм мин. Без Казанда, шәһәренең үзәгендә, Татарстан урамында, өч бүлмәле фатирда яшибез.

Иң элек мин сезне әтием белән таныштырырга телим. Әтиемнең исеме - Айрат Гаяз улы. Аңа илле өч яшь. Ул Татарстан Республикасының Икътисад министрлыгында баш белгеч булып эшли. Әтиебез бик акыллы, эрудицияле, интеллигент кеше.

Әниемнең исеме Фәния Газиз кызы. Аңа илле яшь. Ул Казан дәүләт агарар университеты профессоры. Тәҗрибәле, тырыш, таләпчән укытучы. Апамның исеме Алия. Ул — табиб, Казанның уналтынчы шәһәр хастаханәсендә бүлек мөдире булып эшләде, хәзер декрет ялында. Ул кешелекле, җаваплы, игътибарлы. Аның ике баласы бар: Ринат һәм Гөлназ. Улына биш яшь, ул балалар бакчасына йөри. Кызы әле кечкенә, аңа бары ике яшь.

Минем исемем Шакиров Азат Айрат улы. Мин Казан дәүләт аграр университетында, Икътисад институтында менеджмент белегечлегенә укыйм. Хәзер икенче курста. Миңа унтугыз яшь.

Мин гаиләм белән горурланам. Гаиләмдә мин бик бәхетле.

Словарь

үзәк	центр
ТР Икътисад министрлыгы	Министерство экономики РТ
баш белгеч	главный специалист
тәҗрибәле	опытный
тырыш	старательный
таләпчән	требовательный
бүлек мөдире	заведующий отделом
кешелекле	человечный
җаваплы	ответственный
игътибарлы	внимательный
горурлан-у	гордиться

6. Сделайте сообщения:

1) о своей семье; 2) о семье своего друга.

6. Фатир - Квартира

өй		дом	
йорт		дом, здание	
фатир		квартира	
бүлмә		комната	
Фатирыбызда		В нашей квартире есть	
	кунак бүлмәсе,		гостиная,
	йокы бүлмәсе,		спальня,
	балалар бүлмәсе,		детская,
	аш бүлмәсе,		кухня,
	юыну бүлмәсе,		ванная,
	бәдрәф,		туалет,
	алгы бүлмә		прихожая.
	бар.		
җиһаз		мебель	
урындык		стул	
өстәл		стол	
табурет		табуретка	
көзге		зеркало	
палас, келәм		ковер	
караван		кровать	
киштә		полка	
кәнәфи		кресло	
суыткыч		холодильник	
газ плитәсе		газовая плита	
савыт-саба		посуда	

Категория падежа

В татарском языке 6 падежей. Падежные аффиксы присоединяются самыми последними (т.е. после окончаний числа и принадлежности) и служат для связи слов в словосочетаниях и предложениях.

Падежи	**Килеш-ләр**	**Вопросы**	**Сораулар**	**Аффикслар**
Основной	Баш	кто? что?	кем? нәрсә?	—
Притяжа-тельный	Иялек	чей(я,ё)? кого? чего?	кемнең? нәрсәнең?	-ның, -нең
Направи-тельный	Юнәлеш	кому? чему? куда?	кемгә? нәрсәгә? кая?	-га, -гә, -ка, -кә
Винитель-ный	Төшем	кого? что?	кемне? нәрсәне?	-ны, -не
Исходный	Чыгыш	от кого? с кого? от чего? с чего? из чего? откуда?	кемнән? нәрсәдән? кайдан?	-дан, -дән, -тан, -тән, -нан, -нән
Местно-временной	Урын-вакыт	на ком? при ком? на чем? при чем? где? когда?	кемдә? нәрсәдә? кайда? кайчан?	-да, -дә, -та, -тә

Падежи	После гласных и звонких согласных		После глухих согласных		После носовых (м,н, ң)	
	твердый вариант	мягкий вариант	твердый вариант	мягкий вариант	твердый вариант	мягкий вариант
Баш	*авыл (деревня)*	*бүлмә (комната)*	*йорт (дом)*	*икмәк (хлеб)*	*урам (улица)*	*бәйрәм (праздник)*
Иялек	*авыл-ның*	*бүлмә-нең*	*йорт-ның*	*икмәк-нең*	*урам-ның*	*бәйрәм-нең*
Юнәлеш	*авыл-га*	*бүлмә-гә*	*йорт-ка*	*икмәк-кә*	*урам-га*	*бәйрәм-гә*
Төшем	*авыл-ны*	*бүлмә-не*	*йорт-ны*	*икмәк-не*	*урам-ны*	*бәйрәм-не*
Чыгыш	*авыл-дан*	*бүлмә-дән*	*йорт-тан*	*икмәк-тән*	*урам-нан*	*бәйрәм-нән*
Урын-вакыт	*авыл-да*	*бүлмә-дә*	*йорт-та*	*икмәк-тә*	*урам-да*	*бәйрәм-дә*

Склонение существительных по падежам

Склонение существительных с аффиксом принадлежности

Падежи	*I лицо* *един. число*	*II лицо* *един. число*	*III лицо* *един. число*	*I лицо* *множ. число*	*II лицо* *един. число*	*III лицо* *множ. число*
Баш	*авыл-ым*	*бүлмә-ң*	*йорт-ы*	*икмәг-ебез (к//г)*	*урам-ыгыз*	*бәйрәм-нәре*
Иялек	*авыл-ым-ның*	*бүлмә-ң-нең*	*йорт-ы-ның*	*икмәг-ебез-нең*	*урам-ыгыз-ның*	*бәйрәм-нәре-нең*
Юнәлеш	*авыл-ым-а*	*бүлмә-ң-ә*	*йорт-ы-на*	*икмәг-ебез-гә*	*урам-ыгыз-га*	*бәйрәм-нәре-нә*
Төшем	*авыл-ым-ны*	*бүлмә-ң-не*	*йорт-ы-н*	*икмәг-ебез-не*	*урам-ыгыз-ны*	*бәйрәм-нәре-н*
Чыгыш	*авыл-ым-нан*	*бүлмә-ң-нән*	*йорт-ы-ннан*	*икмәг-ебез-дән*	*урам-ыгыз-дан*	*бәйрәм-нәре-ннән*
Урын-вакыт	*авыл-ым-да*	*бүлмә-ң-дә*	*йорт-ы-нда*	*икмәг-ебез-дә*	*урам-ыгыз-да*	*бәйрәм-нәре-ндә*

ЗАДАНИЯ

1. Просклоняйте существительные.

Апа, гаилә, өй, фатир, туган, урман.

2.Переведите. Найдите существительные в направительном падеже. С помощью местоимений кемгә? нәрсәгә? кая? составьте вопросительные предложения.

Синең кунакларыңа бәйрәм ошады. Без Яңа елда сезнең шәһәрегезгә киләчәкбез. Аның күршесенә яңа җиһаз алып кайтасы бар. Минем әниемә 46 яшь. Аларның йортына кадәр 43 нче автобус белән барырга кирәк. Аның машинасына 4 кеше утырды.

3. Дайте варианты ответов.

Агачлар кайда үсәләр? — Урманда, …

Туганың кайда эшли?

Әти-әниегез кайда яши?

Сезнең йортыгыз кайда урнашкан?

Телевизор кайсы бүлмәдә тора?

4.Прочитайте текст, переведите. Определите падеж существительных.

Минем фатирым

Минем фатирымда өч бүлмә. Иң зур бүлмә — кунак бүлмәсе, аннан соң – йокы һәм балалар бүлмәсе. Кунак бүлмәсендә өстәл һәм урындыклар, идәндә келәм. Тәрәзә төбендә төрле-төрле гөлләр үсә. Йокы бүлмәсендә – язу өстәле, китап киштәсе, уен кораллары. Алгы бүлмә ишектән алып ваннага (юыну бүлмәсе) кадәр сузыла. Аш бүлмәсе 12 квадрат метрлы. Анда газ плитәсе, аш бүлмәсе өчен җиһаз (гарнитур), өстәл, урындыклар, суыткыч бар. Бөтен табак-савыт гарнитур эчендә. Һәр бүлмә үзенчә җайлы.

5. Опишите свою квартиру, загородный дом, комнату.

7. Һава торышы. Климат - Погода. Климат

Бүген көн нинди?	Какая сегодня погода?
Бүген көн - яхшы - начар.	Сегодня - хорошая - плохая погода.
Көн - аяз - кояшлы - суык - салкын - салкынча - җилле - җылы - кызу - эссе - яңгырлы - томанлы - матур	День - ясный - солнечный - холодный - морозный - прохладный - ветреный - теплый - жаркий - жаркий - дождливый, пасмурный - туманный - прекрасный
Кичә көн җылы, хәтта эссе булды.	Вчера день был теплый, даже жаркий.

Качественные и относительные прилагательные. Степени сравнения прилагательных

В татарском языке, как и в русском, прилагательные обозначают признаки предметов непосредственно (например: *кызыл (красный), ак (белый), зур (большой), кечкенә (маленький), киң (широкий), тар (узкий), матур (красивый) ямьсез (некрасивый), акыллы (умный), надан (неграмотный))* или через отношение этих предметов к другим предметам или явлениям (например: *җәйге (летний), төнге (ночной), вакытлы (временный))*. На этом основании они делятся на качественные и относительные. Притяжательным местоимениям

русского языка типа *мамин, папин* и относительным прилагательным типа *деревянный, стеклянный, железный, городской, детский* в татарском языке формального соответствия нет, поэтому татарский язык пользуется в данном случае существительными, например: *мамин платок — әни-нең яулыгы, папины брюки — әти-нең чалбары, деревянный стол — агач өстәл, стеклянное здание — пыяла бина, железная дверь — тимер ишек, городской центр — шәһәр үзәг-е, детский сад — балалар бакча-сы.*

В татарском языке прилагательные не согласуются с существительным ни в числе, ни в падеже. Примеры: *матур кыз (красивая девушка), матур кызлар (красивые девушки), матур кызларга (красивым девушкам).*

Степени сравнения прилагательных. Качественные прилагательные выражают 4 степени признака:

1. Положительная степень — это средняя степень свойства предмета, явления. Примеры: *яшь (молодой), карт (старый), яңа (новый), иске (старый), сары (желтый), зәңгәр (синий), яшел (голубой), көчле (сильный), кызыклы (интересный).*

2. Сравнительная степень образуется при помощи аффиксов ***–рак, -рәк***. Примеры: *яшьрәк (моложе), картрак (старше), яңарак (новее), искерәк (более старый), сарырак (более желтый), зәңгәррәк (более синий), яшелрәк (более зеленый), көчлерәк (сильнее), кызыклырак (интереснее).*

3. Превосходная степень образуется двумя способами:

1) при помощи усилительных частиц *иң (самый), бик (очень), үтә (чересчур, чрезвычайно), бигрәк (особенно), җете (ярко), дөм (совершенно), өр (совершенно).* Наиболее употребляемыми частицами являются ***иң*** и ***бик***. Примеры: *иң матур (самый красивый), бик акыллы (очень умный), үтә катлаулы (чрезвычайно сложный), бигрәк сөйкемле (особенно обаятельный), җете кызыл (ярко красный), дөм сукыр (совершенно слепой), өр-яңа (совершенно новый)*;

2) путем дублирования начального слога с прибавкой *м* или *п*. Примеры: *ямь-яшел (совершенно зеленый), кып-кызыл (совершенно красный), зәп-зәңгәр (совершенно синий), сап-сары (совершенно желтый).*

4. Уменьшительная степень образуется при помощи аффиксов: ***-гылт, -гелт, -кылт, -келт, -сыл, -сел, -ча, -мса, -су***. Примеры: *кызгылт (красноватый), яшькелт (зеленоватый), аксыл (беловатый), салкынча (прохладный), җылымса (тепленький), алсу (розоватый).*

ЗАДАНИЯ

1. Образуйте степени сравнения прилагательных. Переведите.

Кызыл, җылы, кечкенә, зәңгәр, кыска, түгәрәк, калын, якты, сары, акыллы, иске, олы, яшел, тар, зур, эре, кара, тирән, куе, тәмле.

положительная	сравнительная	превосходная	уменьшительная
ак	аграк	ап-ак	аксыл

2. Напишите предложения по образцу. Используйте антонимы, данные в скобках.

Образец. Җәй яздан җылырак. Яз җәйдән салкынрак.

Сеңелем энемнән кечкенәрәк. Кышкы көн җәйге көннән кыскарак. Көн кичтән яктырак. Китап дәфтәрдән калынрак. Таш җирдән катырак. Бауман урамы Татарстан урамыннан таррак. Безнең этебез күршеләрнең этеннән акыллырак. Әтиләрнең йорты безнең йорттан искерәк. Бабам әбиемнән олырак. Казан шәһәре Яр Чаллы шәһәреннән зуррак. Алма җиләктән эререрәк. Кесәл компоттан куерак. Җылы аш салкын аштан тәмлерәк.

(Озынрак, кечкенәрәк, сыеграк, тәмсезрәк, яшьрәк, ваграк, олырак, яңарак, киңрәк, акылсызрак, йомшаграк, нечкәрәк, караңгырак).

3. Прочитайте текст, переведите. Выпишите прилагательные с определяемым словом. Укажите степени прилагательных.

Иң күп, иң яңгырлы, иң коры…

Күләгәдә дә 58 градус кызулык булган иң эссе җир — Ливия.

Кеше яши торган иң салкын җир — Оймякон (Себер).

Елына 322 көн яшенле яңгыр яуган җир — Богор һәм Ява утраулары (Индонезия).

Эскимосларда Яңа ел башлануның конкрет вакыты юк. Алар яңа елны беренче кар төшкәннән исәпли башлыйлар.

Уртача еллык явым-төшем буенча дөнья рекорды Гавай утрауларына туры килә — 11684 мм.

Дөньяда иң коры район — Чилиның Арика шәһәре. Монда еллык явым-төшем — 0,8 мм.

Иң кояшлы җир — якты вакытның 97 проценты (4300 сәгатьтән дә артык) — Көнчыгыш Сахара.

Елына иң күп томанлы көннәр — уртача 120 көн — Ньюфаудленд утравында булуы билгеле.

(«Юлдаш» газетасыннан)

Словарь

күләгә	тень
исәпли башла-у	начинать считать
уртача	средний
еллык	годовой
явым-төшем	осадки
утрау	остров

4. Сделайте сообщение о сегодняшней погоде.

8. Шәһәр – Город

шәһәр	город
башкала	столица
урам	улица
кунакханә	гостиница
даруханә	аптека
шифрханә	больница
үзәк	центр
үзәк урам	центральная улица
тукталыш	остановка
мәктәп	школа
туры, турыга	прямо
уң, уңга	правая сторона, направо
сул,сулга	левая сторона, налево
якын	близко
ерак	далеко
ерак түгел	недалеко
янында	около, вблизи
һәйкәл	памятник
Тукай һәйкәле	памятник Тукаю
мәйдан	площадь
Совет мәйданы	Советская площадь
Ирек мәйданы	Площадь Свободы.
Гоголь тукталышы	остановка Гоголя
бина	здание
банк бинасы	здание банка
Милли банк	Национальный банк
«Татарстан» банкы	банк «Татарстан»
Ак барс банкы	Акбарс банк
Татарстан Республикасының иктисад министрлыгы бинасы	Здание Министерства экономики РТ
елга порты	речной порт
Идел елгасы	река Волга

урнашкан	расположен, находится
	Как пройти
Әмирхан урамына	на улицу Амирхана?
банкка	к банку
Финанс министрлыгына	к Министерству финансов
кунакханәгә	к гостинице?
кинотеатрга	к кинотеатру?
универмагка	к универмагу?
вокзалга	к вокзалу?
стадионга	к стадиону?
музейга	к музею?
даруханәгә	к аптеке?
шифаханәгә	к больнице
56 нчы мәктәпкә	к школе № 56?
ничек барырга?	
	Идите
Туры	прямо
уңга	направо
сулга	налево.
барыгыз.	
Татарстан Республикасының икътисад министрлыгы кайда урнашкан?	Где находится Министерство экономики РТ?
Моннан ерак түгел. Мәскәү урамы, 55 нче йорт.	Отсюда недалеко. Улица Московская, дом 55.

Наречие (Рәвеш)

Наречие — неизменяемая часть речи, указывающая на признак действия или на различные обстоятельства, при которых совершается действие. Наречие поясняет признаки, обстоятельства, относящиеся к глаголу, прилагательному и наречию.

Таблица разрядов наречий

Названия разрядов наречий	Вопросы	**Примеры**	
Наречия образа действия	как? ничек? каким образом? ни рәвешле?	*тиз* *акрын/әкрен* *тын* *озак* *кинәт* *җәяү*	*быстро* *медленно* *тихо* *долго* *внезапно, вдруг* *пешком*

		аягүрә яланаяк ашык-пошык төрлечә бергә берьюлы икәүләп өчәүләп	*стоя босиком второпях по-разному вместе одновременно двоем троем*
Наречия времени	когда? кайчан?	*хәзер соңыннан башта бераздан күптән кичә бүген иртәгә өченчекөн берсекөнгә быел былтыр иртән көндез кичен төнлә кышын язын җәен көзен*	*сейчас потом сначала скоро давно вчера сегодня завтра позавчера послезавтра в этом году в прошлом году утром днем вечером ночью зимой весной летом осенью*
Наречия места	где? кайда? откуда? кайдан? куда? кая?	*бирердә бирердән бирегә анда аннан шунда турыга алга артка кирегә уңга сулга ары ерактан югарыга якын ерак*	*здесь отсюда сюда там оттуда там, туда прямо вперед назад обратно направо налево дальше издалека вверх близко далеко*

Наречия меры и степени	сколько? күпме? ничә? насколько? никадәр?	*аз/әз* *күп* *бөтенләй* *бераз* *шактый* *байтак* *бик* *тәмам*	*мало* *много* *совсем* *немного* *довольно, значительно* *довольно много* *очень* *совершенно*
Наречия причины и цели	почему? зачем? ни өчен? нигә? ник? с какой целью? нинди максат белән?	*юри* *юкка* *юктан* *бушка* *ачудан* *болай гына*	*назло* *зря* *из-за пустяка* *даром* *назло* *так себе*

ЗАДАНИЯ

1. Переведите. Найдите наречий, определите их разряд.

(Ничек?) аңлатты. (Ни сәбәпле?) ачуланган.

(Ни өчен?) килмәгән. (Нинди максат белән?) эзләгән.

(Кайчан?) кайта. (Нигә?) тикшермәгән.

(Ни рәвешле?) бара. (Никадәр?) юл үткән.

2. Переведите. Расширьте предложения.

Я второпях начал собираться. Вы одновременно ушли. Мы втроем стоим. Они сначала спели. Потом ты засмеялся. Скоро мы начнем учиться. Зря он тебя отругал. Даром отдаю. Ты зря не пришел. Вы несколько запоздали. По-татарски понимаете?

3. Расширьте предложения, добавив наречия.

Үрнәк: *Мин яңа күлмәк кидем — Мин бүген яңа күлмәк кидем.*

Мансур йон костюм кигән. Алсу ак шәл бәйләгән. Фәридә оекбашны бәйләп бетергән. Рамил костюм сатып алган. Пальтоның төймәсе өзелде. Сиңа дубленка килешми. Тун кигәч, туңмадым. Кышка пальто тектерәсеңме, сатып аласыңмы? Кояш кыздыра, эшләпә ки! Бу итәкне кыскартырга кирәк. Кофтаның җиңе тузган. Кухняда алъяпкыч бәйләп йөр!

4. Прочитайте пословицы. Найдите наречия, определите их разряд.

Аз сөйлә, күп эшлә.

Башта үзең өйрән, аннан кешене өйрәт.

Иртә торсаң эш бетәр, соңга калсаң көч бетәр.

Ерактан җырлаган җыр матур ишетелә.

Ефәкне утка якын куярга ярамый.

5. Прочитайте текст, переведите.

Казан

Казан Татарстан Республикасының башкаласы. Казан ике зур елга — Идел һәм Казанка буенда урнашкан.

Казан – Россиянең иң зур шәһәрләрнең берсе. Ул 300 квадрат километрга якын җирне били. Анда ике миллионга якын кеше яши. Димәк, һәр квадрат километрга 4000 ләп кеше туры килә.

Казан - Татарстан Республикасының башкаласы, Русиянең икътисади, мәдәни, сәяси үзәкләренең берсе. Шәһәрнең «Русиянең өченче башкаласы» дигән бренды бар. 2005 елда Казан шәһәре 1000 еллыгын бәйрәм итте. 2013 елда Казанда XXVII Җәйге Универсиада үтәчәк, 2015 елда - су спорты буенча Дөнья чемпионаты үткәреләчәк, ә 2018 елда шәһәр Дөнья футбол чемпионатын (Русиянең башка шәһәрләр белән) кабул итәчәк.

Шәһәрдә Россия авиация сәнәгатенең ике гиганты: вертолётлар ("КВЗ") һәм самолётлар чыгару ("КМПО", Горбунов ис. КАПО) предприятиеләре эшләп килә.

"Казаньоргсинтез"да полиэтилен, полиэтилен торбалар, синтетик суыткыч матдәләр, фенол, ацетон, химик реагентлар чыгарыла.

Промышленность предприятияләре тарафыннан 2004 елда 58,7 (илле сигез бөтен уннан җиде) млрд. сумлык продукция җитештерелгән. Җитештерү күләме буенча "Казаноргсинтез", "КВЗ", "КМПО", "Нәфис-косметикс", "С.П.Горбунов исемендәге КАПО", ТЭЦ-3 кебек оешмалар алдынгы урыннарда тора.

Шәһәрнең төп чит ил инвесторлары булып Швейцария, Кипр Республикасы, Германия, АКШ, Словения илләре санала.

Сүзлек

билә-ү	занимать
икътисади	экономический
мәдәни	культурный
сәяси	политический
үзәкләрнең	один из центров
берсе	пройти
үт-ү	проводиться
үткәрел-ү	принимать
кабул ит-ү	промышленность
сәнәгать	производиться
җитештерел-ү	объём
күләм	организация
оешма	иностранные инвесторы
чит ил	США
инвесторлары	
АКШ	

6. Сделайте сообщения: 1) о городе, в котором родились; 2) о городе/ районе, в котором вы живете; 3) об экономике города.

9. Кибеттә – В магазине

кибет	магазин
универмаг	универмаг
супермаркет	супермаркет
минимаркет	минимаркет
кием-салым кибете	магазин одежды
ашамлыклар кибете	продовольственный магазин
аяк киемнәре кибете	магазин обуви
савыт-саба кибете	магазин посуды
сату	продажа, продовать
сатып алу	покупать
сатучы	продовец
сатып алучы	покупатель
түләү	оплата, платить
бәя	цена
махсус бәя	специальная цена
ташлама	скидка
керем	доход
чыгым	расход
арзан	дёшево
кыйбат	дорого
акча	деньги
сум	рубль
тиен	копейка
сайлау	выбирать
өстенлек бирү	давать предпочтение

Ашамлыклар кибетендә	***В продовольственном магазине***
икмәк, ипи	хлеб
он	мука
тоз	соль
су	вода
минераль су	минеральная вода
шикәр	сахар
ит	мясо
сыер ите	говядина
тавык ите	куриное мясо
балык	рыба
йомырка	яицо
токмач	лапша, вермешель
дөге	рис

ярма	крупа
ак май	сливочное масло
сөт	молоко
яшелчә	овощ
суган	лук
кәбестә	капуста
кишер	морковь
бәрәңге	картофель
кыяр	огурец
җиләк-җимеш	ягоды, фрукты
өрек	урюк, абрикос
әфлисун	апельсин
алма	яблоко
кавын	дыня
карбыз	арбуз
чия	вишня
карлыган	смородина
Ак ипи күпме тора?	Сколько стоит белый хлеб?
Ак ипи 18 сум 20 тиен тора.	Белый хлеб стоит 18 рублей 20 копеек.
Акчаны кая түләргә?	Деньги куда заплатить?
Акчаны кассага түләгез. Касса икенче бүлектә.	Деньги платите в кассу. Касса находится во втором отделе.
Миңа чәй, бер килограмм шикәр, бер булка, өч йөз грамм конфет, биш йөз грамм сыр кирәк.	Мне надо купить чай, килограмм сахара, одну булку, триста граммов конфет, пятьсот граммов сыра.
Рәхим итегез!	Пожалуйста!
Тагын ни телисез?	Еще что хотите?
Бүтән бер нәрсә дә кирәкми.	Больше ничего не надо.

Өс киеме бүлегендә / *В отделе одежды*

кием	одежда
өске кием	верхняя одежда
эчке кием	нижнее белье
балалар киеме	детская одежда
хатын-кызлар киеме	женская одежда
ирләр киеме	мужская одежда
бүлек	отдел
киемнәр бүлеге	отдел одежды
тукымалар бүлеге	отдел тканей
үлчәм	размер
костюм	костюм
спорт костюмы	спортивный костюм
күлмәк	платье
чалбар	брюки

итәк	юбка
Күлмәкләр бүлеге кайда урнашкан?	Где находится отдел платьев?
Күлмәкләр бүлеге икенче катта.	Отдел платьев находится на втором этаже.
Миңа	Мне нужно
пальто	пальто
күлмәк	платье
кирәк.	
Бу күлмәк өчен күпме түләргә?	Сколько заплатить за эту рубашку?
Аяк киемнәре бүлегендә	***В отделе обуви***
ботинка	ботинка
итек	сапоги
ирләр итеге	мужские сапоги
Миңа кара (көрән) ботинка кирәк.	Мне нужны черные (коричневые) ботинки.
Киеп карарга мөмкинме?	Разрешите примерить?

Местоимение (Алмашлык)

Местоимения в татарском языке заменяют существительные, прилагательные, числительные и наречия и характеризуются грамматическими признаками этех частей речи. Различаются следующие разряды местоимений:

1. личные: *мин (я), син (ты), ул (он, она, оно), без (мы), сез (вы), они (алар);*

2. указательные: *бу (это), шушы (вот это), шул (тот самый), теге (тот), ул (тот), менә (вот), әнә (вон тот), болай (вот так), шулай, алай, тегеләй (так), мондый (вот такой), андый, шундый, тегенди (такой);*

3. вопросительные: *кем? (кто?), нәрсә? (что?), нинди? (какой?), кайсы? (который?), ничә?, күпме? (сколько?), кайда? (где?), кайдан? (откуда?), кая? (куда?), ни өчен?, нигә?, ник? (зачем?, почему?);*

4. определительные: *һәр (каждый, всякий), бөтен (весь, целый), һәммә, барлык, барча (все), барысы да (все без исключения), башка (другой), үзгә (особый), һәрбер (каждый), үз (свой, собственный).*

5. неопределенные, образующиеся от вопросительных местоимений прибавлением частиц –дыр, -дер, -тыр, -тер и әллә*: кемдер, әллә кем (кто-то), нәрсәдер, әллә нәрсә (что-то), ниндидер, әллә нинди (какой-то), ничәдер, әллә ничә (сколько-то), кайдадар, әллә кайда (где-то);*

6. отрицательные, образующиеся от вопросительных местоимений прибавлением слов бер, һич: *беркем, һичкем (никто), бернинди, һичнинди (никакой), беркайдан, һичкайдан (ниоткуда), беркая, һичкая (никуда), беркайчан, һичкайчан (никогда);*

7. притяжательные, образующиеся от местоимений, заменяющих существительные, прибавлением аффиксов –ныкы, -неке: *минеке (мой), синеке*

(твой), аныкы (его), безнеке (наш), сезнеке (ваш), аларныкы (их), кемнеке (чей, чья, чье), тегенеке (того).

ЗАДАНИЯ

1. Переведите.

Теге биек тауда, шушында үстем, моннан алдыңмы, шуңа шатланам, моны беләсезме?, шушының тавышы, тегедә уңнадылар, әйтмә шуңа, тегене күрдек, шуннан кайтам, шуның абыйсы, монда торма.

2. Переведите с русского на татарский язык.

Иди сюда, там не играй, здесь холодно, беги сюда, того не трогайте, отдай этому, здесь невесело, звоним туда, этого боишься, спросите у того, оттуда пишут?, этот отсюда?, там отдохнем?, ответ того, а не этого.

3. Прочитайте текст. Переведите. Найдите местоимения, определите их разряд.

Яңа елга санаулы гына көннәр калып бара. Декабрь аенда сатып алучыларның активлыгы бермә-бер арта. Сораштырулардан күренгәнчә, быелгы декабрьдә Россиядә яшәүчеләрнең чыгымнары уртача айлык күрсәткечләрдән 42 % артачак. Бу узган елдагыдан 10% күбрәк. Төбәкләрдә яшәүчеләр уртача ун мең сум акча туздырырга җыена.

Шунысы кызык, хатын-кызларның чыгымнары 46 % артачак, бу ир-атларныкына караганда 7% күбрәк. Чыгымнарның иң зур өлеше кием-салым кибетләренә туры килә (11,7%), икенче урында супермаркет һәм азык-төлек кибетләре тора (8,3%). Азык-төлек кибетләрендәге сату яңа ел алдыннан 64% артачак, кием-салым кибетләрендә 53% арту көтелә. Спорт товарларын сатучы кибетләрдә сәүдә 87%, китап һәм компьютер кибетләрендә 76% артачак. Кесә телефоннарына сорау уртача еллык күрсәткеч белән чагыштырганда 71% артыр дип фаразлана.

Сатып алучыларның 79% бүләккә файдалы әйбер сайлаячак, сораштыруда катнашучыларның яртысыннан күбрәге ташламалы һәм махсус бәяле товарларга өстенлек бирәчәк. Россиядә яшәүчеләрнең 54% үзләренә акча бүләк итүне тели, 48% бүләккә сәяхәт кабул итәргә риза, 46% - компьютер яки ноутбук турында хыяллана.

(intertat.ru сайтыннан)

Сүзлек

санаулы	считанный
калып бар-у	остаётся
бермә-бер	вдвойне
сораштыру	опрос
күренгәнчә	как видно

уртача айлык күрсәткеч	средний месячный показатель
арту	увеличиваться
төбәк	регион
туздыр-у	тратить
өлеш	доля
туры кил-ү	приходиться
көтел-ү	ожидаться
чагыштырганда	по сравнению
фаразлан-у	предполагаться
файдалы	полезный
катнашучы	участник
яртысыннан күбрәге	больше половины
өстенлек бирү	отдавать предпочтение
бүләк ит-ү	дарить подарок
сәяхәт	путешествие
хыяллан-у	мечтать

4. Сделайте сообщения: 1) о посещении продовольственного магазина; 2) о супермаркетах города.

10. Эш. Һөнәр – Работа. Профессия

Сез кайда эшлисез?	Вы где работаете?
Мин Татарстан Республикасының авыл хуҗалыгы һәм азык-төлек министрлыгында эшлим.	Я работаю в Министерстве сельского хозяйства и продовольствии РТ.
Мин эшләмим.	Мин эшләмим.
Сезнең һөнәрегез нинди?	Какая у вас профессия?
Мин табиб.	Я врач.
Сез кем булып эшлисез?	Вы кем работаете?
Мин икътисадчы булып эшлим.	Я работаю экономистом.
Сезнең республикагызда кайсы һөнәрләр кирәгрәк?	Какие профессии являются наиболее востребованными в вашей республике?
Иктисадчы, юрист, журналист, табип, психолог, менеджер һөнәрләре, нефть һәм газ промышленносте,	Профессии экономиста, юриста, журналиста, врача, психолога, менеджера, профессии, связанные с нефтяной и газовой промышленностью,

нефть эшкәртү,	с нефтепереработкой,
төзелеш,	строительством ,
машиналар төзү	машиностроением.
белән бәйле һөнәрләр бездә киң таралган.	у нас широко распространены.
Сезнең һөнәрегез нинди?	Какая у вас профессия?
Мин	Я
агроном	агроном
бакчачы	садовод
урманчы	лесник
терлекче	животновод
эколог	эколог
хисапчы	бухгалтер
идарәче	управляющий
инженер	инженер
район хакимияте башлыгы	глава районной администрации
сакчы, каравылчы	охранник
судья, хәким	судья
тәрҗемәче	переводчик
укытучы, мөгаллим	учитель, преподаватель
фермер	фермер
хирург	хирург
юрист	юрист
чәчтараш, парикмахер	парикмахер
һөнәрче	ремесленник
эшмәкәр	бизнесмен

Прошедшее определенное время глагола

Прошедшее определенное время глагола образуется при помощи аффиксов ***–ды, -де, -ты, -те***.

-ды, -де присоединяется после гласных и звонких согласных: *ачыкла-ды (выяснил), борчы-ды (побеспокоил), борчыл-ды (побеспокоился), кабатлады (повторил), кара-ды (посмотрел), каршы ал-ды (встретил), сөйлә-де (рассказал), чакыр-ды (пригласил), кил-де (пришел)*.

-ты, -те присоединяется после глухих согласных: *кабул ит-те (принял), көт-те (подождал), күрсәт-те (показал), озат-ты (проводил), оныт-ты (забыл), шалтырат-ты (позвонил), ярдәм ит-те (помог), ял ит-те (отдохнул).*

Отрицательная форма образуется при помощи аффиксов ***–ма, -мә***: *ачыкла-ма-ды (не выяснил), борчы-ма-ды (не побеспокоил), борчыл-ма-ды (не побеспокоился), кабатла-ма-ды (не повторил), кабул ит-мә-де (не принял), көт-мә-де (не подождал).*

Прошедшее определенное время употребляется тогда, когда говорящий наблюдал передаваемый факт как очевидец или сам участвовал, или это такой факт, реальность которого не подлежит сомненю. Отвечает на вопрос «Нишләде?».

Спряжение прошедшего определенного времени глагола

Аффиксы лица и числа

число	лицо	личные аффиксы
един.	I *(мин)* II *(син)* III *(ул)*	*-м* *-ң* ∅
множ.	I *(без)* II *(сез)* III *(алар))*	*-к* *-гыз, -гез* *-лар, -ләр*

Примеры спряжения

число	лицо	**Утвердительная форма**			Отрицательная форма	
		после гласных	после звонких согласных	после глухих согласных		
един.	I *(мин)* II *(син)* III *(ул)*	*ачыкла-ды-м* *ачыкла-ды-ң* *ачыкла-ды*	*чакыр-ды-м* *чакыр-ды-ң* *чакыр-ды*	*оныт-ты-м* *оныт-ты-ң* *оныт-ты*	*кабатла-ма-ды-м* *кабатла-ма-ды-ң* *кабатла-ма-ды*	*көт-мә-де-к* *көт-мә-де-гез* *көт-мә-де*
множ.	I *(без)* II *(сез)* III *(алар))*	*ачыкла-ды-к* *ачыкла-ды-гыз* *ачыкла-ды-лар*	*чакыр-ды-к* *чакыр-ды-гыз* *чакыр-ды-лар*	*оныт-ты-к* *оныт-ты-гыз* *оныт-ты-лар*	*кабатла-ма-ды-к* *кабатла-ма-ды-гыз* *кабатла-ма-ды-лар*	*көт-мә-де-к* *көт-мә-де-гез* *көт-мә-де-ләр*

ЗАДАНИЯ

1. Просклоняйте следующие глаголы.

Барды, урнашты, килде, тыңлады, котлады, теләде.

2. Образуйте отрицательную форму глаголов и просклоняйте их.

Барды, урнашты, килде, тыңлады, котлады, теләде.

Будущее определенное время глагола

Будущее определенное время глагола образуется при помощи аффиксов **–ачак, -әчәк, -ячак, -ячәк**.

–**ачак, -әчәк** присоединяется после согласных: *таныш-ачак (познакомится), очраш-ачак (встретится), башлан-ачак (начнется),*

тәмамлан-ачак (закончится), урнаш-ачак (расположится), бир-әчәк (даст), күр-әчәк (увидит).

–ячак, -ячәк присоединяется после гласных: *телә-ячәк (захочет), оша-ячак (понравится), аша-ячак (будет кушать), эзлә-ячәк (будет искать), җырла-ячак (будет петь), уйна-ячак (будет играть), кара-ячак (будет смотреть), сөйлә-ячәк (будет рассказывать).*

Отрицательная форма образуется при помощи **–ма-ячак, -мә-ячәк**: *таныш-ма-ячак (не познакомится), телә-ячәк- (не встретится), башлан-ма-ячак (не начнется), телә-мә-ячәк, оша-ма-ячак (не понравится), аша-ма-ячак (не покушает), кара-ма-ячак (не посмотрит).*

Будущее определенное время указывает на такое действие, в совершении которого говорящий твердо уверен, поэтому это время также называют будущим категорическим.

Спряжение будущего определенного времени глагола
Аффиксы лица и числа

число	лицо	личные аффиксы
един.	I *(мин)* II *(син)* III *(ул)*	*-мын, -мен* *-сың, -сең* ∅
множ.	I *(без)* II *(сез)* III *(алар)*	*-быз, -без* *-сыз, -сез* *-лар, -ләр*

Примеры спряжения

число	лицо	Утвердительная форма		Отрицательная форма
		после согласных	после гласных	
един.	I *(мин)* II *(син)* III *(ул)*	*таныш-ачак-мын* *таныш-ачак-сың* *таныш-ачак*	*телә-ячәк-мен* *телә-ячәк-сең* *телә-ячәк*	*очраш-ма-ячак-мын* *очраш-ма-ячак-сың* *очраш-ма-ячак*
множ.	I *(без)* II *(сез)* III *(алар)*	*таныш-ачак-быз* *таныш-ачак-сыз* *таныш-ачак-лар*	*телә-ячәк-без* *телә-ячәк-сез* *телә-ячәк-ләр*	*очраш-ма-ячак-быз* *очраш-ма-ячак-сыз* *очраш-ма-ячак-лар*

ЗАДАНИЯ

1. Просклоняйте следующие глаголы.

Ашаячак, сатып алачак, пешерәчәк, бирәчәк, ясаячак, түләячәк.

2. Образуйте отрицательную форму глаголов и просклоняйте их.

Ашаячак, сатып алачак, пешерәчәк, бирәчәк, ясаячак, түләячәк.

3. Допишите аффиксы. Переведите.

Дусларыгыз ял йортында ике атна бул…мы? Мин, Казанга килгәч, танышларымда яшә… . Сезнең улыгыз кайсы институтта укы… ? Сез яңа туган балагызга нинди исем бир… ? Бу атнада мин икенче сменада эшлә… . Рөстәм хәзер безгә дөресен сөйлә… . Мин беләм, сез миңа начар киңәшләр бир… . Кунакларны вокзалда без каршыла… .

4. Переведите.

1. Завтра опять будет холодно. 2. Сначала поужинаем, потом пойдем смотреть город. 3. В понедельнтк они вам позвонят, а во вторник вы их встретите. 4. Они еще раз подумают и дадут ответ. 5. Об этом вам расскажет менеджер. 6. Я вас всех послушаю, а потом скажу свое мнение. 7. Работа так быстро не закончится. 8. Поезд не будет вас ждать, поторопитесь. 9. Он никому ничего не скажет. 10. Времени опять не хватит.

5. Прочитайте текст. Переведите.

Бүген югары җитештерүчәнлекне һәм дөнья базарында көндәш булырлык товарларны гади эшче, техник һәм инженер түгел, югары дәрәҗәдә әзерлекле һөнәр иясе гена бирә ала. Кадрлар әзерләгәндә һөнәрне дөрес сайлау, специальләшү төп мәсьәлә булып тора.

Белем — корал ул. Халык әйтмешли, «Корал кемнеке — заман шуныкы». Димәк, өзлексез белем бирү системасын төзергә, һөнәри белем бирүне тамырдан үзгәртеп корырга кирәк. Монда илебездәге хәлне генә түгел, бөтендөнья үсү тенденциясен дә исәпкә алу кирәк.

Сүзлек

югары	высокий
җитештерүчәнлек	производительность
көндәш булырлык	способный конкурировать
югары дәрәҗәдә	в высшей степени
әзерлекле	подготовленный
һөнәр иясе	специалист, мастер
мәсьәлә	задача
корал	средство, орудие
әйтмешли	как говорит
өзлексез	непрерывный
үзгәртеп кор-у	перестроить
исәпкә ал-у	учитывать

6. Сделайте сообщение о своей будущей профессии.

11. Икътисад һәм икътисадый хезмәттәшлек. Сәүдә – Экономика и экономическое сотрудничество. Торговля

акча	деньги
сатучы	продавец
сатып алучы	покупатель
алыш—биреш	купля—продажа, торговля
базар	рынок
бәя	цена
бурыч	долг
вәкил	представитель
йомыш	поручение
керем	доход
кибет	магазин
көндәш	конкурент
җитештерүче	производитель
кулланучы	потребитель
милек	собственность
салым	налог
тәкъдим	предложение
фирма	фирма
хак	цена, стоимость
чыгым	расход
эшкуар	делец, деловой человек, бизнесмен
ярминкә	ярмарка
алыш-биреш итү	заниматся куплей-продажей, торговлей
базар икътисады	рыночная экономика
бурычка алу	брать в долг
дәүләт милке	государственная собственность
хосусый милек	частная собственность
керем-чыгымны исәпләү	считать расходы
сыйфат	качество
сәүдә операциясе	торговая операция
ташлама	скидка
тигез шартлар	равные условия
товарның сыйфаты	качество товара
тормыш дәрәҗәсе	уровень жизни
тышкы базар	внешний рынок
тышкы сәүдә	внешняя торговля
түләү балансы	платежный баланс
эчке базар	внутренний рынок
югары бәя	высокая цена
чит илдән товар кертү	импортировать
чит илгә товар сату	экспортировать

Сәүдә	*Торговля*
Моның хакы күпме?	Сколько это стоит?
Бу күпме тора?	Сколько это стоит?
Бу бик кыйммәт.	Это очен дорого.
Бу бик арзан.	Это очень дешево.
Сез ташламалар ясыйсызмы?	Вы скидки делаете?
Бу товрның сыйфаты бик яхшы (начар).	У этого товара очень хорошее (плохое) качество.
Сез ташлама ясасагыз, мин сатып алам.	Если вы сделаете скидку, я это куплю.
Безнең фирма … сата (сатып ала)	Наша фирма продает (покупает)…
- промышленность товарлары	- промышленные товары
- киң куллану товарлары	- потребительские товары
- компьютерлар	- компьютеры
- автомобильләр	- автомобили
- телевизорлар	- телевизоры
- суыткычлар	- холодильники

Послелоги и послеложные слова (Бәйлекләр һәм бәйлек сүзләр)

Послелоги по своей функции соответствуют русским предлогам. Послелогами их называют потому, что они употребляются после того слова, к которому относятся. Послелоги могут быть выражены собственно послелогами и послеложными словами (чаще именами, выражающими пространственные и временные отношения), выполняющими функции послелогов. Также функцию послелогов выполняют падежные аффиксы. Послелоги употребляются с определенными падежными формами:

Падежи	**Послелоги**	**Примеры**
основной, притяжательный	белән, кебек, шикелле, төсле, сыман, аркылы, аша, турында, хакында, хакта, өчен, сәбәпле, аркасында	*әти белән — с отцом, минем белән – со мной, әти кебек — как отец, синең кебек — как ты, ут шикелле — как огонь, кеше төсле – как человек, куян шикелле — как заяц, юл аркылы — через дорогу, елга аша — через реку, аның аркылы — через него, китап турында — о книге, галим хакында — об ученом, безнең хакта — о нас Ватан өчен — за Родину, сезнең өчен, авыру сәбәпле — из-за болезни, аның аркасында — из-за него*
направительный	таба, табан каршы,	*Министерствога таба — к Министерству, дулкынга каршы — против волн,*

	караганда, карамастан	*Казан Мәскәүгә караганда кечкенәрәк шәһәр — Казань меньше, чем Москва,* *яңгырга карамастан — несмотря на дождь*
исходный	башка, бүтән, тыш, бирле, башлап, соң, элек	*эштән башка — кроме работы, хатыннан бүтән — кроме жены, китаптан тыш — кроме книги,* *иртәдән бирле — с утра, кыштан башлап — с зимы,* *сугыштан соң — после войны,* *синнән элек — до тебя*
основной, притяжательный,направительный	чаклы, хәтле, тикле, кадәрле	*йодрык чаклы — велечиной с кулак, диңгез чаклы — большое, как море, тау хәтле — как гора, синең хәтле — как ты, урманга хәтле — до леса,* *борчак кадәрле — велечиной с горошек*

Послеложные слова

Основа послеложных слов	Падежные формы послеложных слов и соответствующие им русские предлоги	Примеры употребления
өс (верх)	өстенә (на) өстеннән (с) өстендә (на)	*өстәл өстенә — на стол* *өстәл өстеннән — со стола* *өстәл өстендә — на столе*
ас (низ)	астына (под) астыннан (из-под) астында (под)	*өстәл астына — под стол* *өстәл астыннан — из-под стола* *өстәл астында — под столом*
як (сторона)	ягына ягыннан ягында	*урман ягына — по направлению к лесу* *урман ягыннан — со стороны леса* *урман ягында — там, где лес*
ян (бок)	янына (к) яныннан (от) янында (рядом)	*әни янына — к маме* *әни яныннан — от мамы* *әни янында — рядом с мамой*
чак (время)	чакка чактан чакта	*яшь чакка (кайтасы килә) — во времена молодости (хочется вернуться)* *яшь чактан — со времен молодости* *яшь чакта (күңелле иде) — во времена молодости (было весело)*
каршы (на встречу)	каршына (к) каршыннан (перед) каршында (перед)	*егет каршына — к парню* *егет каршыннан (узды) — перед парнем (прошел)*

		егет каршында (тора) — перед парнем (стоит)
буй (вдоль)	буена (к) буеннан (со стороны) буенда (у)	*елга буена — к реке* *елга буеннан — со стороны реки* *елга буенда — у реки*
тирә (вокруг)	тирәсенә (к) тирәсеннән (от) тирәсендә (у)	*чишмә тирәсенә — к роднику* *чишмә тирәсеннән — от родника* *чишмә тирәсендә — у родника*
ара (промежуток)	арасына (к) арасыннан (от) арасында (среди)	*кеше арасына — к людям* *кеше арасыннан — от людей* *кеше арасында — среди людей*
эч (внутрь)	эченә (в) эченнән (из) эчендә (в)	*шкаф эченә — в шкаф* *шкаф эченнән — из шкафа* *шкаф эчендә — в шкафу*
урта (середина)	уртасына (на середину) уртасыннан (по середине) уртасында (в середине)	*диңгез уртасына — на середину моря* *диңгез уртасыннан — по середине моря* *диңгез уртасында — в середине моря*

Наиболее употребительные предлоги русского языка и соответствующие им формы в татарском языке

Предлоги	Соответствующие формы в татарском языке	**Примеры**
на	белән өстендә -да, -дә, -та, -тә -га, -гә, -ка, -кә	*Мин эшкә машина белән барам (Я на работу еду на машине)* *Китап өстәл өстендә ята (Книга лежит на столе).* *Китап өстәлдә ята (Книга лежит на столе).* *Мин эшкә барам (Я еду на работу).*
в	эчендә -да, -дә, -та, -тә -га, -гә, -ка, -кә	*Шкаф эчендә кием бар (В шкафу есть одежда).* *Шкафта кием бар (В шкафу есть одежда).* *Киемне шкафка эл (Одежду повесь в шкаф).*
над	өстендә -дан, -дән, -тан, -тән, -нан, -нән	*Өстәл өстендә картина эленеп тора (Над столом висит картина).* *Син баладан көлмә (Ты не смейся над ребенком).*
под	астында	*Сумкаң өстәл астында аунап ята (Твоя сумка валяется под столом).*
около	янында кырыенда	*Өстәл янында урындыклар тора (Около стола стоят стулья).* *Өстәл кырыенда үзеңне матур тот (Около стола веди себя красиво).*
за	артында	*Шкаф артында өстәл тора (За шкафом стоит*

	-га, -гә, -ка, -кә	*стол).* *Мин кибет-кә ипигә кердем (Я зашел в магазин за хлебом).*
перед	алдында	*Шкаф алдында өстәл тора (Перед шкафом стоит стол).*
от	-дан, -дән, -тан, -тән, -нан, -нән	*Мин әнидән хат алдым (Я от мамы получил письмо).* *Ул театрдан ерак яши (Он живнт далеко от театра).*
из	-дан, -дән, -тан, -тән, -нан, -нән	*Без театрдан чыктык (Мы вышли из театра). Укучылар автобустан төштеләр (Ученики вышли из автобуса).*
с	белән -дан, -дән, -тан, -тән, -нан, -нән	*Мин театрга әни белән бардым (Я ходил в театр с мамой).* *Мин сезнең белән танышырга телим (Я хочу с вами познакомиться).* *Син бездән үрнәк ал (Ты бери пример с нас).* *Сез ничәнче төркемнән? (Вы с какой группы?).*
до	кадәр (чаклы, хәтле)	*Мин театрга кадәр бардым (Я шел до театра).*
у	-ның, -нең -да, -дә, -та, -тә	*Баланың уенчыгы бар (У ребенка есть игрушка). Минем уенчыгым балада (Моя игрушка у ребенка).*
для	өчен	*Бу безнең өчен бик мөһим (Это для нас очень важно).*
как	кебек, шикелле	*Безнең кебек эшлә (Работай как мы).*
через	аша, аркылы -дан, -дән, -тан, -тән, -нан, -нән	*Күпер аша чыктым (Вышел через мост). Аның аркылы әйтеп җибәр (Передай через него). Син ничә сәгатьтән кайтасың? (Через сколько часов ты вернешься?).*
по	буйлап	*Мин коридор буйлап барап (Я иду по коридору). Елга буйлап кайттым (Приехал по реке).*
о, об	турында, хакында, хакта	*Синең турында уйлыйм (Думаю о тебе). Эш хакында сөйләштек (Говорили о работе).*
кроме	башка, тыш	*Синнән башка бу турыда беркем дә белми). Кроме тебя об этом никто не знает).*
к, ко	таба -га, -гә, -ка, -кә	*Министерствога таба китте (Пошел к Министерству).* *Имтиханга яхшы әзерләндегезме? (К экзамену хорошо подготовились?).*

ЗАДАНИЯ

1. Переведите.

Дустым белән сөйләшергә, балта белән чабарга, әдәбият белән кызыксынырга, спорт белән шөгыльләнергә, халык белән туларга, кызулык белән әйтергә, каты тавыш белән кычкырырга, үз юлы белән китәргә, таң белән уянырга, матур тавыш белән җырларга, эш өчен борчылырга, аның шикелле эшләргә, таш сыман каты, бриллиант алкасына кадәр бар, көзге кебек ялтырарга, Ватан өчен үләргә, кеше турында кайгыртырга, авыру сәбәпле эшкә килмәскә, дулкынга каршы йөзәргә, иртәдән бирле яңгыр ява, эштән соң туры өйгә кайтырга, синнән элек мин килдем, тау кадәр китап өеп куярга.

2. Прочитайте текст, переведите. Вместо многоточий поставьте нужные послелоги.

Акча санаганны ярата

«Банк» дигән итальян сүзе безнеңчә «өстәл» төшенчәсен аңлата. Италиянең урта гасыр банкирлары үзләренең исәп-хисап эшләрен туп-туры базарда, өстәл янында башкара торган булганнар. Ә беренче банклар безнең эрага хәтле үк барлыкка килгәннәр. Моны борынгы Финикиядә, Карфагенда … Мисырда табылган папируслардагы язмалар раслый. Лондондагы Британия музеенда бер банкир йорты архивы саклана. Бу архивка 2700 ел.

Борынгы Грециядә дә банк исәп-хисапларын базар мәйданнарында, өстәл артында үтәгәннәр. Алар саклар өчен акча, сәүдә буенча килешү кәгазьләре … бүтән документларны кабул иткәннәр. Банкирлардан тыш, саррафлар (акча ваклаучылар) булган. Саррафлар төрле грек шәһәрләрендәге тәңкәләрне алыштырганнар (әлбәттә, процентлар исәбенә), аларны ялган түгелме икәнен ачыклаганнар. Алар төрлешәһәрләрдә булучы сәүдәгәрләрнең исәп-хисап эшләренә ярдәм иткәннәр.

Рим кешеләренең тырышлыгы белән бухгалтерия системасы камилләшкән.

Урта гасыр хакимияте … чиркәү банкирларга тискәре караштa була. Банкирларны христианнар йоласы буенча күмүне тыйганнар. 1240 елда Италиядән бөтен банкирларны да куалар, … 10 елдан кире кайтараоар. Банк системасы илләрне бер-бер артлы яулап ала.

1671 елда Шотландия шәһәре Эдинбургта Джон Ло дигән берәү дөньяга килә. 28 яшендә ул дуэльда катнашканы өчен үлем җәзасына хөкем ителә. … аның гаебен кичерәләр, үлем урынына төрмәгә генә утырталар. Ло төрмәдән Европага кача. Франциядә ул банк теориясе белән мавыга. Һәммә кешеләрне дә байларга әверелдерү турында ике китап бастыра. Моның өчен, ди Джон Ло, бөтен тәңкә акчаларны да кәгазь акчаларга алыштырырга … аларны теләсә нинди күләмдә бастырырга кирәк. Бу вакытта илдә Филипп Орлеанский

хакимлек итә, … аңа Джон Лоның идеясе ошый. Нәтиҗәдә, кәрт уенчысы Лоны банк директоры итеп сайлап куялар, аны академик исеменә лаек дип табалар, хәтта аңа финанс министры постын да тапшыралар.

Сүзлек

төшенчә	понятие
туп-туры	прямо
үтә-ү	выполнять
саклар өчен	для хранения
килешү кәгазе	договор
ваклаучы	размениватели
ялган	фальшивый
камилләш-ү	совершенствоваться
тискәре караш	отрицательное отношение
йола	традиция
күм-ү	хоронить
ты(й-у)ю	запрещать
ку-у	изгонять
берәү	некто
үлем җәзасы	смертная казнь
хөкем ит-ел-ү	быть приговоренным
гаеп	вина
кичер-ү	прощать
төрмә	тюрьма
кач-у	убежать
әверел-дер-ү	превратить
алыш-тыр-у	поменять
теләсә нинди күләмдә	в любом количестве
хакимлек ит-ү	управлять
кәрт уенчысы	картежник
сайла-п ку(й-у)ю	выбрать
лаек та(п)б-у	найти достойным
тапшыр-у	передать

12. Килешүләр, банклар һәм кредитлар – Контракты, банки и кредиты

• ***Деньги. Банк***	• ***Деньги. Банк***
• банкнот	• банкнот
• валюта	• валюта
• АКШ долларлары	• доллары США
• евро	• евро
• немец маркалары	• немецкие марки
• Швейцария франклары	• швейцарские франки
• Австрия шиллинглары	• австрийские шиллинги
• инглиз стерлинглары	• английские стерлинги
• евро курсы	• курс евро
• доллар курсы	• курс доллара
• вак акча	• мелочь
• акча ваклау	• разменивать деньги
• касса	• касса
• тәрәзә	• окошко
• кассир	• кассир
• хисап	• счет
• хисап ясау	• оплатить счет
• валюта алыштыру	• обменять валюту
• Якындагы банк кайда?	• Где находится ближайший банк?
• АКШ долларларын кайда алыштырырга мөмкин?	• Где можно обменять доллоры США?
• Хәзер евроның курсы нинди?	• Сейчас какой курс евро?
• Евроның курсы …	• Курс евро составляет …
• Минем исемемә акча күчерелгән.	• На мое имя поступил денежный перевод.
Банклар һәм кредитлар	***Банки и кредиты***
• түләү	• платеж
• базар	• рынок
• банк операцияләре	• банковские операции
• банкка акча салу	• вложить деньги в банк
• бурыч	• долг
• бурыч түләү	• оплатить долг
• килешү	• договор
• конрактка кул кую	• подписать контракт
• кредит шартлары	• условия кредита
• кулдагы акча	• наличные деньги
• процентлар	• проценты
• процентлар исәбенә	• за счет процентов
• сөйләшүләр	• переговоры
• сөйләшүләр алып бару	• вести переговоры
• сроклы хисап	• срочный счет

- сроксыз хисап — бессрочный счет
- табыш — прибыль
- ташлама — льгота
- хисап — счет
- хисап ачу — открыть счет
- шарт — условие
- Без сроклы (сроксыз) хисап ачарга телибез. — Мы хотим открыть срочный (бессрочный) счет.
- Без үзебезнең … номерлы хисапка акча салырга телибез. — Мы хотим положить деньги на наш счет №…
- Без … номерлы хисптан акча алырга телибез. — Мы хотим взять деньги с нашего счета№…
- Бу банктагы салымнарның проценты күпме? — Каковы проценты по вкладам в этом банке?
- Кредитлар нинди шартларда бирелә? — На каких условиях предоставляется кредит?
- Без … кредит алырга телибез. — Мы хотим взять…. кредит.
  - озын сроклы — долгосрочный
  - кыскы сроклы — краткосрочный
- Кредит ун ел эчендә түләнергә тиеш. — Кредит должен быть погашен в течении десяти лет.
- Ставка процентларының күләме күпме? — Каков размер процентной ставки?
- Кредит елына … процент өстәмә түләү шарты бедән бирелә. — Кредит предоставляется под … процентов годовых.

Союзы (Теркәгечләр)

Союзы служат для офомления связи между словами в предложении и частями сложного предложения.

Теркәгечләр	Союзы	Примеры употребления
һәм	и	Әти һәм әни (Папа и мама). Мин эшлим һәм укыйм (Я работаю и учусь).
да, дә, та, тә	и, ни	Әти дә, әни дә (И папа, и мама). Мин эшлим дә, укыйм да (Я и работаю, и учусь). Ул эштә дә, өйдә дә юк (Его нет ни на работе, ни дома).
да, дә, та, тә	хотя, несмотря на	Син чакырмасаң да, мин килдем (Хотя ты и не пригласил, я пришел). Ул безгә бернәрсә әйтмәсә дә без беләбез (Мы знаем все, хотя он нам ничего не сказал).
ләкин	но	Ишеттем, ләкин аңламадым (Услышал, но не понял). Матур, ләкин тупас (Красивый, но

		грубый).
әмма	однако	Мин вакытында килдем, әмма ул киткән иде (Я пришел вовремя, однако он уже ушел).
ә	а	Ак түгел, ә сары (Не белый, а желтый). Мин түгел, ә син (Не я, а ты). Мин беләм, ә син белмисең (Я знаю, а ты не знаешь).
тик	только	Ул аңлый, тик сөйли генә белми (Он понимает, только не может говорить). Ул белемле, тик тәҗрибәсе аз (Он образованный, только опыта мало).
бары	только	Мине каршы алырга бары әти килгән (Меня встречать приехал только отец).
я, яки, яисә	или	Я мин, я ул (Или он, или я). Я эшлибез, я укыйбыз (Или работаем, или учимся). Я төзибез, я ватабыз (Или строим, или разрушаем).
әгәр	если	Әгәр син булмасаң (Если б не было тебя). Әгәр яңгар яуса, без урамга чыкмыйбыз (Если пойдет дождь, мы не выйдем на улицу).
чөнки	потому что	Мин килдем, чөнки сагындым (Я пришел, потому что соскучился). Алар бармадылар, чөнки вакытлары булмады (Они не поехали, потому что не было времени).
гүя, әйтерсең, диярсең	как будто, словно	Көн шундый аяз, җылы, гүя яз җиткән (День такой солнечный, теплый, как будто весна наступила. Ул өенә очып кайтты, әйтерсең аңа канатлар чыккан (Он прибежал домой так быстро, словно у него выросли крылья). Бу бала шундый акыллы, институт бетереп туган диярсең (Этот ребенок такой умный, как будто родился уже закончив институт).
гәрчә	несмотря на, хотя	Гәрчә анда тумасам да, мин бераз торган идем (Г. Тукай) (Хотя там и не родился, я немного там пожил).
ягъни	то есть	Иртәгә, ягъни җомга көнне, җыелыш булачак (Завтра, то есть в пятницу, будет собрание).

аеруча, бигрәк тә	собенно	Аеруча язны яратам (Особенно люблю весну). Бигрәк тә сезне көтәбез (Особенно вас ждем).

ЗАДАНИЯ

1. Переведите.

Керем һәм чыгым. Җитештерүче һәм кулланучы. Сатучы да, сатып алучы да. Ул сөйләшә һәм документларга кул куя. Марат әйтә дә язып куя. Укыдым, ләкин аңламадым. Вакытында килдем, ләкин ул әллә кайчан киткән иде. Ул яхшы белә, ә сиңа тырышыргы кирәк. Барысы да килгән, тик Роза гына юк. Я килермен, я шалтыратырмын. Син я үзең эшлә, я кешегә эшләттер. Ни трамвай, ни автобус юк. Әгәр яңгыр яуса — бармыйбыз. Мин вакытында эшне бетерә алмадым, чөнки авырдым. Әтисе, ягъни Әхмәт ул елларда сугышта булган. Кызлар, бигрәк тә Рәсимә белән Лена, бик шатландылар. Ул өенә очып кайтты, әйтерсең аңа канатлар чыккан.

2. Прочитайте текст. Переведите.

Совет чорында халык кредит хакында кинолардан гына ишетеп белә иде. Бу бары тик чит илләргә генә хас, ә безнең өчен ят күренеш кебек. Ләкин акрынлап әлеге көн безгә дә килеп җитте. Бүген Россиядә кредит белән бәйле булмаган кешене очрату кыен. Халык әҗәткә яшәүгә ияләшеп бара. Кесә телефоныннан башлап, машина һәм фатирлар кредитка алына.

Сүзлек

чит илләргә хас	характерно для зарубежных стран
ят күренеш	не свойственное явление
акрынлап	постепенно
бәйле бул-у	быть связанным
очрат-у	встретить
әҗәт	долг
ияләш-ү	привыкать
кесә телефоны	мобильный телефон

Использованная литература

1) Газеев А.А. Изучаем татарский: это быстро и интересно. — Казань: Магариф, 1998. – 147 с.

2) Газизова Ф. М. Русско-татарский словарь экономических терминов. – Казань: Раннур, 1999. – 448 с.

3) Гыйләҗетдинова А. Татар телен өйрәнүчеләр өчен текстлар. – Казан: Иман, 1999. – 37 б.

4) Максимов Н.В. Технология обучения татарскому языку на основе моделей речи (на русском и татарском языках). – Казань: Татарское книжное изд-во, 2015. – 255 с.

5) Нигматуллина Р.Р. Сборник правил и упражнений для изучающих татарский язык. Морфология. В 2-х частях. — Н. Челны, 2004. — Часть 1 – 84 с., Часть 1 – 40 с.

6) Николаева М.М. Основы татарской грамматики. – Казань: Школа, 2003. – 80 с.

7) Николаева М.М. Сборник устных тем. - Казань: Школа, 2003. - 52 с.

8) Рахман Р. Дәреслектәге темалар һәм биремнәр буенча сочинениеләр. - Казан: Раннур, 2004. - 208 с.

9) Русско-татарский словарь: в 2-х томах. – Т. I (А - Л). – Казань: Магариф, 2007. – 726 с.; Т. II (М - Я) – 728 с.

10) Татарско-русский словарь. – Казань: Тат. кн. изд-во, 1988. – 463 с.

11) Татар грамматикасы. – Т. II. – М.: Изд-во «Инсан», Казань: Изд-во «Фикер», 2002. – 448 с.

12) Нурмухаметова Р.С. Сборник правил по татарскому языку. – Казань: Издательство «Гыйлем», 2007. – 64 с.

13) Фаттахова Р.Ф. Введение в деловой татарский язык. - Казань: Школа, 2004. – 96 с.

14) Фаттахова Р.Ф. Практический татарский язык. Методическое пособие для изучающих татарский язык. - Казань: Тат.кн.изд-во, 2008. -167 с.

15) Фатхуллова К.С., Юсупова А.Ш., Денмухаметова Э.Н. Давайте говорить по-татарски/ Учебное пособие для студентов вузов. – Казань: Татарское книжное изд-во, 2012. – 311 с.

16) Шаяхметова Л.Х. Татарский язык для начинающих: интенсивный курс. – Казань: Издательство: Татарское книжное издательство, 2012. 224 с.

Приложение

Тексты для чтения и перевода

Габдулла Тукай
Туган тел

И туган тел, и матур тел, әткәм-әнкәмнең теле!
Дөньяда күп нәрсә белдем син туган тел аркылы.
Иң элек бу тел белән әнкәм бишектә көйләгән,
Аннары төннәр буе әбкәм хикәят сөйләгән.
И туган тел! Һәрвакытта ярдәмең берлән синең,
Кечкенәдән аңлашылган шатлыгым, кайгым минем.
И туган тел! Синдә булган иң элек кыйлган догам:
Ярлыкагыл, дип, үзем һәм әткәм-әнкәмне, Хода

Казан дәүләт аграр университеты тарихы

Казан дәүләт аграр университеты – бай тарихи традицияле Идел буе һәм Рәсәйдәге иң борынгы уку йортларының берсе. Казандагы авыл хуҗалыгы мәгарифенең чишмә башы Н.И. Лобачевский, А.М. Бутлеров, Н.П. Вагнер, М.Я. Киттара, Н.Я. Гордягин, И.В. Тюрин, В.П. Мосолов, И.В. Утей, Б.И. Горизонтов һ.б.ш. атаклы рус галимнәреннән үк башлана. Территориясе ягыннан бик зур һәм авыл хуҗалыгы ягыннан мөһим саналган Идел буе регионында бер генә дә югары авыл хуҗалыгы белеме бирүче уку йорты булмаган. Шуңа күрә дә Н.И. Лобачевский, Е.С. Фальков, А.Н. Остряков, Ф.Т. Дяткин кебек җәмгыятьнең алдынгы эшлеклеләре, профессорлар тарафыннан борынгы культура һәм фән үзәге булган Казанда югары авыл хуҗалыгы мәктәбен ачу турында мәсьәлә куелган. 1918 нче елның 25 нче ноябрендә Мәскәүдә югары уку йортлар бүлеге коллегиясенең утырышында Казан университеты каршында урман факультетына нигез салу турында карар кабул ителгән. Урман факультетының беренче деканы профессор А.А. Юницкий була. 1922 нче елның 22 нче маенда университетның урман факультетын һәм политехник институтының авыл хуҗалыгы факультетын бергә кушып, авыл хуҗалыгы һәм урман бүлекләреннән мөстәкыйль Казан авыл хуҗалыгы һәм урманчылык институтын булдыру турында РСФСР Главпрофобрның карары басылып чыга.

Яңа аграр вузның башында шул заманның данлыклы галимнәре тора. Институтның беренче ректоры проф. Н.Н. Парфентьев 1911 нче елда югары математика магистры исемен ала, ә 1912 нче елда Лобачевский исемендәге алтын медальгә лаек була. РСФСРның халык мәгарифе комиссары А.В. Луначарскийга ул болай дип яза: “Институтта гомуми белем бирү бик әйбәт куелган, чөнки институтта борынгы Казан университетының физика-математика факультетының бөтен коллективы да диярлек эшли...” Бу чыннан да шулай була. Мәсәлән, авыл хуҗалыгы бүлегендә аналитик химияне проф. А.М. Васильев, ботаника һәм үсемлекләр систематикасын проф. А.Я. Гордягин, югары математика һәм механиканы проф. Н.Н. Парфентьев, геодезияне – проф. М.А. Грачев, геологияне – проф. М.Э. Ноинский, зоологияне – проф. Н.А. Ливанов, болынчылык һәм сазлык белемен – проф. В.П. Ищеряков,

микробиология һәм фитопатологияне – проф. А.П. Пономарев, минералогияне – проф. Б.П. Кротов, органик булмаган химияне – проф. А.Я. Богородский, гомуми һәм хосусый терлекчелекне – проф. В.Г. Беляев, җир белемен – проф. Ф.В. Чириков, авыл хуҗалыгы машиналары белемен – проф. Б.И. Горизонтов, авыл хуҗалыгы икътисады һәм статистикасы, авыл хуҗалыгын һәм исәп-хисап эшен оештыруны – проф. Ф.Т. Дитякин, физика һәм метерологияне – проф. В.А. Ульянин, хайваннар физиологиясен – проф. А.Ф. Самойлов һ.б. укытканнар.

1924 нче елда проф. С.П. Вострокнутов тарафыннан авыл хуҗалыгын механикалаштыру кафедрасы ачыла. Монда ул “Авыл хуҗалыгы машина белеме” курсын укый. Соңрак нәкъ шушы кафедра базасында механикалаштыру факультеты оеша.

1925 нче елда селекция һәм орлыкчылык кафедрасы оеша. Аны РСФСР һәм ТАССРның атказанган фән эшлеклесе, авыл хуҗалыгы фәннәре докторы, профессор П.М. Тихонов җитәкли.

1926 нчы елның маенда институт бүлекләре:

а) үсемлекчелек, терлекчелек һәм авыл хуҗалыгын оештыру секцияләре белән авыл хуҗалыгы факультетына;

б) урман факультетына әйләнә.

1926 нчы елда урман факультетының чыгарылыш студентлары арасында киләчәктә галим, химик-органик, СССР ФА академигы, Ленин һәм Дәүләт премияләре лауреаты, Социалистик Хезмәт Герое Б.А. Арбузов “Опыт применения химических методов и определению смол и скипидаров из Pinus silvetris” темасына диплом эше язып яклый.

1927 нче елның җәендә безнең институтның авыл хуҗалыгын механикалаштыру кафедрасы каршында машина сынау станциясе булдырыла. Бу станция безнең илебез генә түгел, шулай ук чит илнең күп кенә заводлары машиналарына сынау үткәрә. Шунысы кызыклы: 1927 нче елда проф. С.П. Вострокнутов – авыл хуҗалыгы машиналары кафедрасына нигез салучы – Германиядә стажировка үтә, авыл хуҗалыгы машиналары төзү заводларында була һәм Рейн – Металл фирмасының печән чабу җайланмасы белән бүләкләнә. Агрономия факультетының II һәм III курс студентлары ярдәмендә һәм ассистент Г.Ф. Захарченко белән берлектә Ферма 2 нче территориясендә авыл хуҗалыгы машиналарын йөртү һәм сынап карау өчен уку полигоны ясый.

Шушы полигон базасында 1929 нчы елда Татарстанда беренче машина сынау станциясе оеша. Машиналарны сынап карауда Коновалов И.Д., Антонов Н.В., Афанасьев С.К., Важинский А.В. кебек студентлар катнаша. Соңрак алар авыл хуҗалыгы машиналары кафедрасында укытучы булалар.

1927 нче елның 11 нче октябрендә интситутка татар яшьләренә “яшел ут” ачкан төрки-татар рабфагы кушыла. Шуңа бәйле рәвештә 1927 нче елдан алып 1929 нче елның январенә кадәр татар студентларының саны 4,6 дан 11,4 % ка арта. Бу – 2,5 тапкырга үскән дигән сүз.

1929 нчы елдан алып институтның хезмәткәрләре һәм студентлары авыл хуҗалыгын коллективлаштыру эшенә керешәләр. Алар әйтүенчә, бу уңыш өчен көрәш була. Бу эштә активлардан декан В.П. Мосолов җитәкчелегендәге

агрономия факультеты санала. Шул ук елны институтта трактор сатып алу өчен акча җыю игълан ителә. “Тимер атны” тантаналы рәвештә “Алга” колхозына бирәләр.

1930 нчы елда институт 2 вузга бүленә: урман-техник (Йошкар-Ола шәһәре) һәм авыл хуҗалыгы институты (Казан шәһәре). Шулай итеп, 1930 нчы елда институт составына бары тик бер генә – агрономия факультеты гына керә. 1933 нче елның көзендә Казан авыл хуҗалыгы институтына зоотехника факультеты дип үзгәртеп сөт хуҗалыгы институты кушыла. Соңрак бу факультет Казан ветеринар институтына бирелә. Бөек Ватан сугышы елларында институт коллективы Ватанны саклау юлына баса. 1941 нче елда 52 студент һәм ректор Анисимов җитәкчелегендә укытучылар фронтка китә. Сугышның авыр елларында да институт югары квалификацияле белгечләр әзерләүне дәвам итә. Сугыш елларында институт ректорлары булып А.К. Вершинин һәм В.К. Голосов эшли. Сугыш һәм сугыштан соңгы елларда җиләк-җимеш – яшелчә (1943–1948), агроурманмелиорация факультетларында (1949–1955) студентлар әзерләү эше алып барыла. Сугыштан соңгы елларда КДАХИ ректоры булып С.Н. Коньков эшли. 1950 нче елда авыл хуҗалыгын механикалаштыру дигән яңа факультет ачыла. Декан итеп И.В. Коновалов сайлана. 1961 нче елда икътисад факультеты ачыла. Деканы С.И. Кагункин була. Озак еллар дәвамында (1965–1992) җитәкче кадрлар авыл хуҗалыгы белгечләренең квалификациясен күтәрү факультеты эшләп килә (Проректор Г.Ф. Мамаков).

Мәгариф һәм авыл хуҗалыгы һәм азык-төлек министрлыклары карары нигезендә 1995 нче елда Казан авыл хуҗалыгы институтына авыл хуҗалыгы өлкәсендә эре уку-фәнни үзәк буларак академия статусы бирелде. 1996 нчы елдан академия, хәзер университет белән Җ.И. Фәйзрахманов җитәкчелек итә.

2006 нчы елның 27 августында академия “Казан дәүләт аграр университеты” дигән яңа статус алды.

Авыл хуҗалыгы фәнен үстерүдә университет галимнәренең һәм студентларының өлешләре зур һәм күпкырлы. Университетның фәнни казанышлары ТР да гына түгел, Россия Федерациясендә дә практик яктан кулланылышта.

Университетның престижы югары. Аны тәмамлаган студентлар абруй казаналар һәм туган вузыбызның данын арттыралар.

www.kazgau.ru сайтыннан алынды

Фәйзрахманов Җәүдәт Ибраһим улы - Казан дәүләт аграр университеты ректоры

Фәйзрахманов Җәүдүт Ибраһим улы 1948 нче елның 27 нче июнендә Татарстан Республикасы Арча районы Носы авылында күп балалы крестьян гаиләсендә дөньяга килә. Үзенең хезмәт эшчәнлеген 1966 нчы елда ул, Казан авыл хуҗалыгы техникумын тәмамлагач, ТР Арча районы “Первое мая” колхозында экономист булып башлап җибәрә. 1972 нче елда Казан авыл хуҗалыгы институтының икътисад факультетын тәмамлый. 1973 нче елдан профессор Н.С. Катков җитәкчелегендә КСХИ да аспирантура үтә, аспирантурада укыганда Совет Армиясе хезмәтенә (1974–1975) алына. 1978 нче

елны “Вопросы организации и планирования рациональной кормовой базы в хозяйствах с развитым молочным скотоводством” темасын кандидатлык диссертациясен уңышлы гына яклый. 1991 нче елда К.А. Тимирязев исемендәге Мәскәү авыл хуҗалыгы академиясендә терлекчелек һәм азык җитештерүдә экономик яктан эффектлылыкны күтәрү проблемаларын яктырткан докторлык диссертациясен яклый (08.00.05 белгечлеге – икътисад, планлаштыру һәм халык хуҗалыгы белән идарә итүнен оештыру (авыл хуҗалыгы).

1977–1990 нчы елларда КСХИның экономик кибернетика кафедрасында ассистент, өлкән укытучы, доцент, мөдир вазифаларын башкаручы булып эшли. 1990–1996 нчы елларда ул – Казан дәүләт ветеринар академиядә авыл хуҗалыгы экономикасы һәм ветеринар эшен оештыру кафедрасы доценты, авыл хуҗалыгында икътисад һәм маркетинг кафедрасы мөдире. Ул – көчле, оештыру сәләтләре югары булган җитәкче, коллектив хөрмәтен казанган шәхес. 1992 нче елны аңа икътисад һәм маркетинг кафедрасы профессоры исеме бирелә. 1996 нчы елдан алып бүгенге көнгәчә Җ.И. Фәйзрахманов КДАУның авыл хуҗалыгында җитештерү белән идарә итү кафедрасын җитәкли.

Фәйзрахманов Җ.И. терлекчелек һәм азык җитештерүдә экономик яктан эффектлылыкны күтәрү проблемаларын өйрәнү, компьютер технологияләрен булдыру һәм аны гамәлгә кертү, шулай ук АПК аграр секторын реформалаштыру өлкәләрендә атаклы галим буларак танылды. Фәнни нәтиҗәләрне реализацияләү ТР АПКсының стабиль үсешен тәэмин итүдәге уңай роле бәяләп бетермәслек.

Фәйзрахманов Җ.И. – АПК реформалауның актуаль мәсьәләләре һәм аграр сеторның экономик яктан эффектлылыгын күтәрүгә багышланган 15 монография һәм 100 фәнни хезмәт авторы. 2000 нче елда ул ТР ның иң яхшы инновацион идеясе өчен Диплом белән бүләкләнде.

Фәйзрахманов Җ.И. югары авыл хуҗалыгы белеме бирү үсешенә, бу тармакның фәнни яктан тәэмин ителешенә, фәнни-педагогик кадрлар әзерләүгә үзенең зур шәхси өлешен кертте. Ул үзенең фәнни юнәлешләренә нигезләнеп фәнни мәктәп оештырды, 15 кандидат һәм 5 икътисад фәннәре докторы әзерләде.

Фәйзрахманов Җ.И. актив фәнни-оештыру эше алып бара: ул – ТР ФА-ң экономик проблемаларны реформалау буенча Гыйльми совет рәисе, фән һәм техника өлкәсендә Татарстан Республикасының Дәүләт премияләре бирү буенча Татарстан Республикасы Президенты каршындагы комиссиянең әгъзасы, “Вестник Казанского ГАУ” журналының баш мөхәррире, “Нива Татарстана” журналының редколлегия әгъзасы, докторлык диссертация советының әгъзасы.

1996 нчы елның августында Фәйзрахманов Җ.И. Казан дәүләт авыл хуҗалыгы академиясенең ректоры итеп сайлана. Ректор булып эшләү дәверендә ул үзен көчле оештыручы, талантлы педагог һәм фәнни җитәкче буларак күрсәтте. 2002 нче елда ул “Мәгариф сферасы” номинациясендә “Елның иң яхшы менеджеры” исеменә лаек була. 2005 нче елда “Ел ректоры” номинациясендә Милли премия лауреаты була. Ул җитәкчелек иткән еллар – вузның динамик үсеш, белем бирү эшчәнлеге сферасының киңәю, фәнни

потенциалы үсеше һәм матди-техник базаның ныгу еллары. Фәйзрахманов Җ.И. җитәкләгән бөтен коллектив эшенең нәтиҗәләре, динамик һәм стабиль үсеш, 2006 нчы елда вузга югары статус – университет статусын бирде.

Җ.И. Фәйзрахмановның эшләгән эшләре, кылган гамәлләре аны ТР ФА-ң әгъза-корреспонденты, Югары мәктәпнең Халыкара фәннәр академиясе әгъзасы һәм аграр белем бирүнең Россия академиясе әгъза-корреспонденты итеп сайланырга җирлек бирде.

Хезмәт эшчәнлеге дәверендә ул "Бөтенроссия халык санын исәпкә алуны үткәрүдәге казанышлары", "Казанның 1000 еллыгы истәлеге", "Хезмәт ветераны" медальләре, РФ Президентының мактаулы грамоталары белән бүләкләнде.

www.kazgau.ru сайтыннан алынды

Татарстан Республикасының беренче Президенты М.Ш.Шәймиев

Минтимер Шәрип улы Шәймиев 1937 елның 20 гыйнварында хәзерге Актаныш районы Әнәк авылында крестьян гаиләсендә туа. М.Ш.Шәймиевнең бабасы - Шәймөхәммәт урта хәлле, таза тормышлы игенче булган. Коллективлаштыру елларында, кулак дип санап, аны йортыннан, мал-туарларыннан мәхрүм иткәннәр. Минтимер Шәриповичның атасы - Шәһишәрип ага Шәймиев бөтен гомере буена авыл хуҗалыгында эшли (26 ел дәвамында колхоз рәисе булып тора).

1954 елда М.Ш.Шәймиев мәктәпне тәмамлый һәм Казан авыл хуҗалыгы институтына укырга керә. Казан авыл хуҗалыгы институтының механикалаштыру факультетын тәмамлаганнан соң (1959 ел) авыл хуҗалыгын механикалаштыру өлкәсендә эшли.

1969-1983 елларда - ТАССРның мелиорация һәм су хуҗалыгы министры.

1983 елда ТАССР Министрлар Советы Рәисенең беренче урынбасары.

1983-1985 елларда КПССның Татарстан өлкә комитеты секретаре.

1985-1989 елларда - ТАССР Министрлар Советы Рәисе.

1989-1990 елларда КПССның Татарстан өлкә комитеты беренче секретаре.

1990 елда ТАССР Югары Совет Рәисе итеп сайлана. Шул елда Татарстан Республикасының дәүләт суверенитеты турында Декларация кабул ителә.

1991 елның 12 июнендә Татарстан Республикасының беренче Президенты итеп сайлана. Татарстанның күпмилләтле халкы республикада тынычлык һәм иминлекне ныгыту, катлаулы социаль-икътисадый проблемаларны хәл итү буенча М.Ш.Шәймиев тырышлыгына югары бәя бирә. Ике мәртәбә (1996 елның 24 мартында һәм 2001 елның 25 мартында) ул яңадан Татарстан Республикасы Президенты итеп сайлана.

1994-2001 елларда Россия Федерациясе Федераль Собраниесенең Федерация Советы әгъзасы.

2005 елның 25 мартында Россия Федерациясе Президенты В.В.Путин күрсәтүе буенча, Татарстан Республикасы Дәүләт Советы тарафыннан М.Ш.Шәймиевкә Татарстан Республикасы Президенты вәкаләтләре бирелә.

2001 елның 1 декабреннән "Бердәм Россия" партиясенең Югары Советы рәистәше.

Татарстан Республикасы Президенты М.Ш.Шәймиевның вәкаләтләр чоры 2010 елның 25 мартында бетте.

2010 елның 21 апрелендә Татарстан Республикасы Дәүләт Киңәшчесе итеп билгеләп куелды.

XXVII Бөтендөнья җәйге Универсиада

2008 елның 31 маенда Брюссельдә Казанның 2013 елгы җәйге Универсиаданы үткәрү хокукын яулавы игълан ителә. Халыкара студентлар спорты федерациясе (FISU) башкарма комитетының 27 әгъзасыннан 20 есе Казан өчен тавыш бирә.

2013 елда узачак XXVII Бөтендөнья җәйге Универсиада бүгенге Россия тарихында беренче Универсиада, алай гына да түгел, беренче мульти-спорт чарасы булачак. Универсиада 2013 елның 6 – 17 июль көннәрендә үтәчәк.

2013 елда Казанда узачак XXVII Бөтендөнья җәйге Универсиада миссиясе күпмиллэтле кабатланмас мирасы булган шәһәрдә дөньяның төрле почмакларыннан килгән яшь спортчыларны җыю. Россиядәге спорт традицияләрен дәвам итү, яшь буын спортчылар өчен яңа уңышларга ирешү өчен этәргеч ясау. Казанлыларның тормышын төрлерәк, кызыклырак, җайлырак итү. Безгә һәм балаларыбызга яраткан спорт төрләре белән шөгыльләнү, сәламәт тормыш алып бару өчен шартлар тудыру. Россиянең дөньякүләм дәрәҗәсен арттыруга лаеклы өлеш кертү. 2013 елда Казанда узачак XXVII Бөтендөнья җәйге Универсиада символикасы

Универсиада символикасы логотип, эмблема һәм талисманнан гыйбарәт.

Универсиада логотибында латин алфавитындагы U хәрефе язылышына охшаш элементлар булырга тиеш. Бу – Халыкара студентлар спорты федерациясе үткәргән бөтен чараларның символикасында мәҗбүри булырга тиешле элемент. 2013 елгы Универсиада логотибы вертикаль буенча сузылган дүртпочмак формасында эшләнгән. Әлеге дүртпочмакны инглиз телендә язылган Универсиада, Казан, Универсиаданы үткәрү елы, Россия һәм Халыкара студентлар спорты федерациясенең биш йолдызы формалаштыра.

Универсиада эмблемасы латин алфавитындагы U хәрефе һәм 5 континенты символлаштыручы төрле төстәге йолдызлардан тора. Шулай ук Универсиада эмблемасы Бөтендөнья студентлар уеннарының ак әләмендә дә

бар. 2013 елгы Универсиада эмблемасы нигезендә – традицион татар орнаменты элементы булган лалә чәчәге. Чәчәк ул – җәй атрибуты, яшьлек һәм үсеш, бәхет-шатлык символы.

Бүген мәгънәви эчтәлеге шактый баеган милли орнамент халык иҗатында мөһим роль уйнвауын дәвам итә.

Казан Универсиадасының Талисманы – Юни (Uni) кушаматлы канатлы ак барс малае. Канатлы ак барс – Татарстан Республикасының милли символы. Ул Татарстанның гербында да урын алган.

U are the World

Бөтендөнья Универсиадалары шигаре

Олимпия уеннарының 1894 елда Пьер де Кубертен тәкъдим иткән «Citius, Altius, Fortius» («Тизрәк, Югарырак, Көчлерәк») шигареннән аермалы буларак, Студентларның халыкара уеннарының даими шигаре юк. Универсиаданы оештыручылар үз вариантын тәкъдим итә, FISU аны раслый. 2013 елгы Универсиаданың шигаре – «U are the world». Әлеге шигарьне ике төрле аңлатырга мөмкин: «Син – ул дөнья» һәм «Универсиада – үзе бер дөнья».

Бөтендөнья универсиадалары гимны

1959 елда Туринда узган Студентларның беренче Бөтендөнья җәйге уеннарында җиңүчеләр хөрмәтенә студентлар гимнын – «Гаудемаус»ны яңгырату кабул ителә. Гимнга көйне XV гасырда ук Иоганн Океңгейм иҗат итә, тексты исә XVIII гасыр ахырында гына формалашып бетә. Студентларның халыкара уеннарын үткәрү дәверендә «Гаудемаус» FISU эмблемасы яисә уеннарның талисманы сыман ук, Универсиада символына әйләнә.

kazan2013.ru сайтыннан алынды

Казан метрополитены

Казан метрополитены – заманча, популяр һәм үтемле транспорт төре. Метро шулай ук бик уңайлы һәм тиз йөрешле җәмәгать транспорты. Россиядә ул иң куркынычсыз транспорт төре, дип санала.

Казан метросының беренче линиясе 10,32 чакрым озынлыкта. Линиядә 7 станция урнашкан: «Җиңү Проспекты», «Таулар», «Әмәт», «Сукно бистәсе», «Тукай мәйданы», «Кремль» и «Кәҗә бистәсе». Тагын өч станциядә төзелеш эшләре бара. Алар Универсиадага кадәр кулланылышка тапшырылырга тиеш.

Метро төзү – шәһәрдәге транспорт челтәрен үстерүнең тагын бер чарасы. Ул шәһәрнең төрле почмакларын бәйләп тора, Казансу елганың ике ярын тоташтыра, бер зур микрорайоннан тиз арада икенчесенә барып җитү мөмкинлеге бирә. Метрополитен Универсиаданың 30 спорт корылмасын үзара тоташтыра. Әлеге спорт корылмалары арасында Казанның иң эре спорт мәйданнары да бар. Казан метросы инде бүген көненә 220 мең пассажирга хезмәт күрсәтә.

intertat.ru сайтыннан алынды